
 R A Z P R A V E – S T U D I E S

»Sedaj ni čas za popuščanje«

Janko Mačkovšek na pariški mirovni konferenci

Andrej Rahten*

 1.01 Izvirni znanstveni članek
 UDK 94(497.4)"1919":929Mačkovšek J.

Andrej Rahten: »Sedaj ni čas za popuščanje«. Janko Mačkovšek na pariški mirovni konferenci. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 89=54(2018), 4, str. 15–47

Članek oriše delovanje Janka Mačkovška (1888–1945) na pariški mirovni konferenci. Ovrednotena je njegova vloga znotraj delegacije Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, kjer je deloval kot kartograf in statistik, pri čemer članek v celoti temelji na arhivskih virih. Posebna pozornost je namenjena Mačkovškovim pogledom na jadransko vprašanje v luči italijansko-jugoslovanskega antagonizma in problematiki avstrijsko-jugoslovanske razmejitve.

Ključne besede: Janko Mačkovšek, Otokar Rybář, Ivan Žolger, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, pariška mirovna konferenca.

 1.01 Original Scientific Article
 UDC 94(497.4)"1919":929Mačkovšek J.

Andrej Rahten: "It's not the Time to Indulge". Janko Mačkovšek at the Paris Peace Conference. Review for History and Ethnography, Maribor 89=54(2018), 4, pp. 15–47

The treatise outlines the activities of Janko Mačkovšek (1888–1945) at the Paris Peace Conference. His role as a delegate of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes is evaluated. He was the delegation's cartographer and statistician and the article is based on archival materials. A special attention is paid to Mačkovšek's views on the Adria question from

---

 * dr. Andrej Rahten, znanstveni svetnik ZRC SAZU in ZRS v Kopru, red. prof. na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, andrej.rahten@um.si, andrej.rahten@zrc-sazu.si

the point of view of the Italian-Yugoslav antagonism, and to the problems of the Austrian-Yugoslav delimitation.

Keywords: Janko Mačkovšek, Otokar Rybář, Ivan Žolger, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the Paris Peace Conference.

UVOD

Ime Janka Mačkovška (1888–1945) v slovenski historiografiji ni neznano. Zahvaljujoč Jeri Vodušek Starič, poznamo zlasti njegovo politično-obveščevalno dejavnost med drugo svetovno vojno.¹ Njegovo delovanje v mladih letih pa doslej še ni bilo predmet znanstvene obravnave, čeprav je zapustil bogato arhivsko gradivo. V prvi vrsti si zasluži pozornost njegova vloga na pariški mirovni konferenci leta 1919, kjer je bil nedvomno eden najdejavnejših slovenskih udeležencev. To je tudi tema pričujočega prispevka, ki sovpada s 130-letnico njegovega rojstva.

Janko Mačkovšek se je rodil 12. decembra 1888 v Idriji, kjer je obiskoval osnovno šolo. Po maturi na ljubljanski realki je v letih 1907–1912 študiral na češki visoki tehnični šoli v Pragi.² Že v študentskih letih se je zanimal za problematiko slovenskih etnografskih meja, s svojimi statističnimi izračuni pa je že zgodaj opozoril nase tudi slovenske politike. O tem pričata pismi Ivana Hribarja in Bogumila Vošnjaka, ki sta ga zaprosila, naj jima da na razpolago zbrano statistično gradivo.³ Po končanem inženirskem izpitu v Pragi se je zaposlil v Ljubljani, in sicer pri gradbenem mestnem uradu. Med prvo svetovno vojno se je s soborci v znamenitem 17. pešpolku boril na ruski in italijanski fronti.⁴

¹ Vodušek Starič, *Dosje Mačkovšek*.

² Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Janka Mačkovška.

³ Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisni oddelek, Ms 1963, Ostalina Janko Mačkovšek [dalje: NUK, OJM], Hribarjevo pismo Mačkovšku, 30. 2. 1909; Vošnjakovo pismo Mačkovšku, 16. 11. 1911.

⁴ Iz vojnega časa se je ohranila Mačkovškova dokaj bogata korespondenca, kjer doživeto opisuje dogajanja. Pred odhodom na fronto je domačim v Idrijo optimistično zapisal: »Dragi! Po četrletnem napornem življenju v Brežah smo srečno prispeli semkaj; tu imamo veliko več prostega in dosti manje dela. Imam pod seboj 60 mož in jih učim vojaških kunštij. /.../ Kakor vidite, ste pred Lahy na varnem. Ker ne morejo priti tako globoko. /.../ Tu je silno dosti vojaštva. Samo prva nadomestna kompanija, pri kateri sem jaz, ima entisočdvesto mož. /.../ Moja kompanija je na ptujski grajšini. Imamo krasen razgled na vse strani. Sedaj imam opravek samo od 6 – 11 dopoldan in 2 – 5 zvečer. Tudi v marškompaniji ni tako hudo, kot si ljudje predstavljajo. Nimam nikakega strahu, posebno ker imam občutek, da se bode vse srečno izteklo. – Idrija mora biti zelo prazna? Saj pa tudi vse vzamejo?« Sledile so zahtevne preizkušnje na bojiščih: »Marsikdo si vojsko hujše predstavlja, kot je v resnici. Če bi ne bilo kuglic, bi res zgledalo, kot na žeganju:

Po vrnitvi s fronte je Mačkovšek nadaljeval delo pri gradbenem mestnem uradu v Ljubljani. Poročil se je z Meto (Margareto) Veršec, s katero sta nato živela na Kongresnem trgu.⁵ Toda že kmalu po ustanovitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je bila razglašena 1. decembra 1918 v navzočnosti regenta Aleksandra Karađorđevića, je bil poklican v Beograd. Čakale so ga pomembne zadolžitve na mirovni konferenci, ki so jo zmagovalci prve svetovne vojne sklicali v Parizu.

NESOJENI »INFORMATOR PRESTOLONASLEDNIKA«

Po naročilu liberalnega prvaka Gregorja Žerjava, ki je takrat tesno sodeloval z voditeljem Vseslovenske ljudske stranke Antonom Korošcem, sicer voditeljem Jugoslovanskega kluba v dunajskem parlamentu, je Mačkovšek že junija 1918 začel urejati gradivo o slovenskih etnografskih mejah, ki ga je zbral pred vojno in med njo.⁶ Gradivo naj bi se uporabilo na mirovni konferenci. Ko je bil v Ljubljani sredi avgusta 1918 ustanovljen Narodni svet za slovenske dežele in Istro, ga je ta imenoval za referenta za narodne meje. Korošec se sicer ni odločil za sodelovanje na pariški mirovni konferenci, čeprav je bil takrat ključna osebnost na slovenski politični sceni. O razlogih za njegovo odsotnost je na podlagi ohranjenih virov mogoče zgolj ugibati. A zdi se, da ga je k temu spodbudilo dogajanje v zvezi z ženevsko konferenco v začetku novembra 1918, ko je bil razočaran zaradi ravnanja srbskih državnikov. Njegova pot v Beograd se je močno zavlekla, zamudil je celo prvodecembrsko svečanost ustanovitve Kraljevine SHS. Pri Aleksandru je bil v avdienco sprejet šele 6. decembra.⁷

Na podlagi pogovora z regentom je Korošec iz Beograda poslal brzojavni poziv, da je Mačkovšek skupaj z zadnjim slovenskim poslancem iz Trsta v

---

možnarčki in rakete po noči. Le pri vsakdanjem pokopavanju mladih fantov prideš bližje resnice.« V začetku novembra 1915 je bil Mačkovšek lažje ranjen, kar je razvidno iz pisma njegovi izvoljenki: »Gre bolj počasi, ker imam nekaj bajoneta v roki, pa ni nič hudega /.../ Noč od vseh svetih na verne duše mi bo najbrže ostala vedno v spominu. Toliko granat, šrapnelov, min in ročnih granat ne bo najbrže nikoli več okrog mene. Še dobro, da je bila noč; ni lep pogled na namešane mrtvece, ki še po smrti ne opustijo svojih živih namer. Boj v strašnem art[jilerijskem] ognju je trajal od ½ 1 – ½ 7h zj[utraj] in dva šturma z naše strani.« NUK, OJM, Mačkovškova pisma, 5. 6., 15. 10. in 2. 11. 1915.

⁵ NUK, OJM, Mačkovškova vizitka. Naveden je naslov Kongresni trg 16/I.

⁶ Arhiv Republike Slovenije, AS 1164, škatla 1350, Janko Mačkovšek, Poročilo o delu pri Narodnem svetu in na mirovni konferenci v Parizu, tipkopis. Poročilo je Mačkovšek začel pisati v Parizu 7. avgusta in ga dokončal 17. avgusta 1919, ko se je vrnil v Ljubljano. Večina Mačkovškovega arhiva se nahaja v nekdanjem fondu Inštituta za narodnostna vprašanja, ki je bilo predano Arhivu Republike Slovenije.

⁷ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 198.

dunajskem parlamentu Otokarjem Rybářem imenovan za »spremljevalca in informatorja« prestolonasledniku Aleksandru Karađorđeviću. Bodoči jugoslovanski kralj je imel namreč namen odpotovati na mirovno konferenco v Pariz.⁸ Po Koroščevem navodilu naj bi Mačkovšek pripravil v ta namen ustrezno gradivo, nakar bi ostal v Parizu tudi v času konference.⁹ Kot dopolnilo telegramu je Korošec ljubljanski vladi poslal še pismo, v katerem je podrobneje opredelil usmeritve. Po Koroščevem pričevanju naj bi Aleksander dejal, »da bi mu bilo vrlo [v]ažno imeti za potovanje v Pariz ves material; ki podpira našo narodno [p]retenzijo na severni zlasti na narodni granici«. S tem namenom je tudi dovolil, da se imenujeta »gospoda, ki mu podrobno razložita situacijo in ki lahko ostaneta v Parizu za dobo mirovne konferencije«. Korošec se je odločil za Rybářa in Mačkovška, »prvega po svojem položaju kot največjega reprezentanta naše pretenzije na zapadu, drugega kot najboljšega manjšinskega statistika in kartografa«. Izrazil je pričakovanje, da jima bo ljubljanska vlada nudila vso podporo: »Ob sebi se razume, da je treba oba gg. opremiti z denarjem in kar potrebno za družabno nastopanje (obleka itd.)«. Prav tako je naročil, da se za Pariz pripravi čim več gradiva za obrambo zahtev na Primorskem. Pri tem je mislil zlasti na pritožbe prebivalstva na okupiranem območju, statistične preglede in zemljevide. Med temi je omenil *Zemljevid poknežene grofije Goriško-Gradišćanske s Trstom in okolico*, ki ga je leta 1905 za tiskarno Andreja Gabrščka pripravil Enrico Bombig. Zapisal je tudi, da ima v Zagrebu podpolkovnik Slavko Kvaternik »italijansko etnografsko karto, ki govori povsem nam v prilog«. Poleg tega je Korošec naročil, naj se pripravita tudi »tabelaričen pregled plebiscitov« in Mohorjev koledar z imenikom članov na Goriškem. Ni pozabil na kratko omeniti tudi Beneške Slovenije.¹⁰

V Koroščevih navodilih je zanimiva referenca na Kvaternikov zemljevid. Še zlasti, če vemo, da je bil Kvaternik med prvo svetovno vojno pribočnik feldmaršala Svetozarja Boroevića, znamenitega »soškega leva«. V Kvaternikovi biografiji, ki jo je zasenčila njegova kasnejša vloga v Neodvisni državi Hrvaški, je manj znano dejstvo, da je po prevratu kot častnik služboval v Borovljah. Takrat je za komisijo za pariško mirovno konferenco, ki je pod vodstvom Frana Vodopivca delovala pri ljubljanski vladi, pripravil tudi študijo o jugoslovanskih mejah. Poleg tega je bil tudi posrednik med omenjeno komisijo in Boroevićem, ko je ta pripravljal znano študijo o italijanski držvi

⁸ Prim. Nećak, *Pisarna*, str. 106.

⁹ AS 1164, škatla 1344, Janko Mačkovšek, Pripravljanje gradiva, vtisi in razvoj dogodkov na mirovni konferenci v Parizu glede naše zapadne in severne meje (do 15. avg. 1919). Predavanje v političnem klubu v Ljubljani, Narodni dom, začetek septembra 1919.

¹⁰ AS 1164, škatla 1360, Koroščevo pismo Narodni vladi, 7. 12. 1918.

med vojno.¹¹ Projekt objave spisa nekdanj slavnega feldmaršala, ki je kljub številnim razočaranjem želel pomagati novi državi v diplomatskem boju proti »najnevarnejšemu nasprotniku«, je sicer kasneje na pariški mirovni konferenci koordiniral Rybář.¹²

Slika 1: Janko Mačkovšek (vir: <http://dlib.si>)

12. decembra 1918 se je Mačkovšek odpravil v prestolnico nove države. 13. decembra se je v Zagrebu sešel z Ribnikarjem in Vladimirjem Knafličem. Skupaj še z dvema koroškima politikoma so nato odpotovali v Beograd.¹³ Mačkovšek je o prihodu z zadovoljstvom sporočal svoji soprogi: »Danes ali pa jutri pridem v avdijenco /.../ Določen sem kot informator samega prestolonaslednika, kar pa ni, hvala Bogu, identično z delegatom na mirovni konferenci. Radi tega tudi najbrže ne ostanem posebno dolgo zunaj. Regent hoče sedaj predvsem Wilsona informirati.« Pot do Beograda je bila dolga. Do Zemuna, kamor so potovali 16. decembra opoldan, so potrebovali 27 ur. Potovanje vseeno ni bilo preveč naporno, saj so se vozili v salonskem vagonu. V Beograd so se pripeljali z ladjo ob pol petih popoldan. Sledovi vojne so bili v prestolnici nove države še vedno zelo vidni: »Mesto kaže sledove ropanja.

¹¹ AS 1164, škatla 1346, korespondenca med Kvaternikom in komisijo za pariško mirovno konferenco v Ljubljani, 9. 10, 31. 10. in 13. 12. 1919. Prim. Nečak, *O vojni*, str. 107–111; Svobjšak, *Čigava ali komu soška fronta*, str. 370.

¹² AS 1164, škatla 1347, Boroevičevo pismo Vodopivcu, 31. 8. 1919; Vodopivčevo pismo predsedstvu Deželne vlade u Ljubljani, 3. 10. 1919. Vodopivec se je pri ljubljanski vladi zavzel, da na neki način Boroevičevo študijo plača, ker da se slednji očitno »smatra za Jugoslavana«. Predlagal je kompenzacijo za Boroevičevo prtljago, ki mu je bila odvzeta med prevratom.

¹³ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 13. 12. 1918.

Stekla razbita, iz hiš vse pokradeno, tako da je silno težko dobiti stanovanje. /.../ Ljudi je okoli 60.000, kot zatrjujejo poznavalci. Meščani so zelo prijazni in ljubeznivi. Tudi francoskega vojaštva je dosti, celo črnci so v Zemunu, ki pa hodijo k maši, ker so katoličani.« Mačkovšek je v Beogradu naletel tudi na znane politične obraze, med njimi na Korošca, bodočega podpredsednika vlade Kraljevine SHS, ki je skupaj z liberalnim prvakom Albertom Kramerjem v ministrskem svetu zastopal slovensko politiko: »Spoznal sem precej znanih imen, tudi ata Korošec je tu. Danes še vedno sestavljajo kabinet, ki je že skoraj gotov. Od Slovencev prideta Korošec in Kramer v ministrstvo.« Pismo soprogi, v katerem je opisal svoj prihod v prestolnico, je sicer v Ljubljano moral odnesti kurir, ker iz Beograda pošta še ni delovala.¹⁴

Francoska diplomacija je sprva močno zagovarjala prihod regenta Aleksandra na mirovno konferenco v Pariz, da bi tam osebno branil jugoslovanske meje. To je bil med drugim tudi eden od argumentov tistih politikov, ki so močno hiteli, da bi čimprej prišlo do združitve južnih Slovanov z ozemlja nekdanje habsburške monarhije in Kraljevino Srbijo.¹⁵ Aleksander je bil v zunanji politiki zagovornik tesnega sodelovanja s Francijo, menda je govoril bolje francosko kot srbsko, nekaj časa pa je celo razmišljal o poroki s princeso Orleansko.¹⁶ Toda izkazalo se je, da si je prestolonaslednik premislil in na mirovno konferenco v Pariz ni odpotoval. Po večkratni preložitvi poti je prišlo do odpovedi za nedoločen čas. 30. decembra 1918 je Mačkovšek zapustil Beograd brez prestolonaslednika. Vseeno je v Pariz odpotoval v ugledni družbi. Poleg Rybářa in njegovega tržaškega rojaka Ivana Marije Čoka velja omeniti seveda Nikolo Pašića, legendarnega srbskega državnika, ki ga je regent tudi določil za vodjo mirovne delegacije. V tej družbi pa se je znašel tudi dalmatinski politik Ante Tresić Pavičić.

Medtem ko se je Mačkovšek pripravljaval v Beogradu na odhod v Pariz, pa je podpredsednik kraljeve vlade Korošec določil za pooblaščenega jugoslovanskega delegata iz slovenskih vrst Ivana Žolgerja, vrhunskega pravnika in nekdanjega avstrijskega ministra. Po vladnem imenovanju 22. decembra 1918 je bil tako Žolger med Slovenci po položaju najvišje v hierarhiji jugoslovanske delegacije. 28. decembra je Žolger s telegramom zaprosil Rybářa in Mačkovška, naj mu pripravita referate za meje in Trst.¹⁷ Na Novega leta dan je Žolger poslal v Beograd še telegram, da morata priti oba takoj v Ljubljano zaradi razprave o ozemeljskih vprašanjih.¹⁸ A telegrama ju že nista več dosegla.

¹⁴ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 17. 12. 1918.

¹⁵ AS 1660, Osebna zbirka Izidorja Cankarja, fascikel 1, zapis v beležnici Izidorja Cankarja.

¹⁶ Sretenović, *Francuska*, str. 103.

¹⁷ AS 1164, škatla 1346, Žolgerjev telegram Rybářu, 28. 12. 1919.

¹⁸ AS 1164, škatla 1346, Žolgerjev telegram na zunanje ministrstvo, 1. 1. 1919.

Pot v Pariz je Pašičevo ekipo, v kateri se je znašel tudi Mačkovšek, vodila prek Sarajeva in Mostarja. Tu so imeli skupaj tudi novoletno večerjo, kar je Mačkovšek tudi opisal v pismu soprogi, ko so 1. januarja 1919 zjutraj prispeli v že skoraj pomladni Dubrovnik: »Bosna in Hercegovina polna snega, mraza in ledu, tukaj pa naravnost gorko. Silvestra smo prespali med Mostarjem in Trebinjem. V Mostarju so nas zelo lepo pogostili za večerjo. Poleg dr. Rybača potuje tudi dr. Čok; sem zelo vesel, da se lahko malo nasmejemo in pomenimo. Razen Pašića in njegovega tajnika potuje še dr. Tresić-Pavičić. Drugih delegatov ni še tukaj in odpotujejo najbrže čez nekaj časa z drugo partijo.« Mačkovšek je med potjo izvedel nekaj zanimivih podrobnosti o odnosu vele-sil do Kraljevine SHS, s katerimi je razpolagal Pašić: »Glede celotne ureditve naše države so po Pašičevem mnenju Clemenceau in Lloyd George na naši strani, Balfour menda bolj na ital[ij]j[anski] strani, Asquith pa ni še dobro informiran.« Pašić je na Mačkovška že v začetku napravil dober vtis: »Pašić je zelo ljubezniv gospod; čeprav ima 72 let, je še zelo živahen in čil. Pri prvem obisku mi je rekel, da je bil pred leti tudi on inženjer.«¹⁹

2. januarja 1919 se je Pašičeva družina zgodaj zjutraj v Dubrovniku vkrcala na francosko križarko *Altair* in z njo odplula v Bari, nato pa zvečer z vlakom krenila proti Rimu. V italijanski prestolnici, kamor so prispeli 3. januarja, so se zadržali osem ur. Mačkovšek je v pismu soprogi poročal, da so bili v Rimu prav v času, ko je bil tam na obisku tudi ameriški predsednik Thomas Woodrow Wilson, ki je veljal za glasnika nove, pravičnejše mednarodne ureditve. Na železniški postaji ga je pričakal osebno italijanski kralj Viktor Emanuel III. Tudi slovensko časopisje je poročalo, da so Rimljani priredili Wilsonu »viharne ovacije«.²⁰ Toda Mačkovškov vtis je bil drugačen: »Vse mesto v zastavah, zvečer iluminacija. Seveda smo tudi Wilsona videli. Vse je bilo na ulici, vendar nisem imel vtisa, da so ga posebno navdušeno sprejemali.« Še isti dan so Jugoslovani nadaljevali vožnjo z vlakom, v Pariz pa so prispeli 4. januarja. Odlomki iz Mačkovškovega pisma ženi kažejo, da se je po prestopu italijansko-francoske meje počutil precej bolje: »Železniške garniture so na Francoskem še veliko boljše, kot v Italiji, kjer že spominjajo na naše vagone sedaj. Srebrnega denarja se v Italiji dosti ne vidi, kar ni posebno ugodno znamenje za liro, dočim se dobi tukaj srebra še preveč.« Pariz je nanj napravil mogočen vtis, čeprav je deževalo: »Silno čisto in v redu, pa je bil ravnotako daleč od fronte kakor Ljubljana. Stanujemo v hotelu Campbell tik Zvezde (Etoile), tu stoji Arc de triomphe, sijajna stavba. Ena fronta našega hotela leži od B[oulevard] de Friedland, druga pa ob Avenue des Champs Elysées. Hotel je prvovrsten in rezerviran za jugoslovansko delegacijo. Imam prav lepo

¹⁹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 1. 1. 1919.

²⁰ *Slovenski narod*, 4. 1. 1919, 1.

sobo.« Mačkovšek je bil dobre volje kljub temu, da ob prihodu francosko ni znal: »Rybař, Āok in jaz se držiĹo skupaj, da nas ne prodajo. Vendar v sili Ālovek hitro v jeziku napreduje.«²¹ Optimizma Slovincem ob prihodu v Pariz torej ni manjkalo.

PRVI TEDNI V PARIZU

Po prihodu v Pariz je zaĀel MaĀkovšek pisati dnevnik. Āeprav ga ni pisal redno, nudi vrsto zanimivih informacij o dogajanjih na mirovni konferenci. Kljub temu ga slovensko zgodovinopisje pri njihovem opisovanju doslej ni uvrščalo med glavne vire.²² Dnevnik vsekakor prinaša zanimiv vpogled v zakulisje jugoslovanske delegacije.

Prvi zapis v MaĀkovškovem dnevniku opisuje sestanke jugoslovanskih delegatov v Hotelu Campbell 6. januarja 1919 dopoldan. Sestali so se Pašić, Trumbić, Rybař, Tresić-PaviĀić in general Dušan Stepanović, da bi se seznanili s poroĀilom Milenka VesniĀa. Vplivni srbski diplomat je bil v delegacijo uvršĀen kot poslanik Kraljevine Srbije v Parizu, po poloŹaju pa je bil na tretjem mestu, pred Źolgerjem. VesniĀ je poroĀal »o pogovoru in nasvetih nekega AngleŹa, ki je nař prijatelj«. Britanski sogovornik je menda Jugoslovanom priporoĀal, da bi »vzeli mejo, ki bi šla skozi Istro, razvodje do stare drŹavne meje blizu Tolmina«. To pa bi pomenilo, da bi »Gorica tudi pripadla Lahom«. Sprejeto je bilo »naĀelo, da se napram Italijanom ne zaĀrta nařa nameravana meja, temveĀ naj se zaĀrta samo etnografiĀna granica«. VesniĀ je nadaljeval, da bi bilo za Antanto zelo neprijetno, Āe bi Jugoslovani zahtevali ozemlje, ki je Źe prej pripadalo Italiji. MaĀkovšek je VesniĀevo priporoĀilo komentiral z besedami: »Beneřki Slovenci so torej na ta naĀin odpravljeni.« V oklepaju MaĀkovšek ni skrival slabega mnenja o delovanju srbskega poslanika: »O VesniĀu se govori, da ni vloŹil nikakega protesta proti samolařki okupaciji nařih krajev; kakor se je menda ameriřki poslanik izrazil, bi se s protestom lahko doseglo, da bi zasedle naře kraje tudi druge antantne Āete. VesniĀa smatrajo 'Jugoslovani' za popolnoma nesposobnega Āloveka, ki je dostopen menda le poklonom.« Popoldan istega dne je Pašić povabil MaĀkovřka na sestanek, da bi pregledala mejo, kot jo je imel srbski drŹavnik zarisano na

²¹ NUK, OJM, pismo Janka Meti MaĀkovšek, 5. 1. 1919.

²² MaĀkovřkov dnevnik ima dva dela: prvi sega od 6. januarja do 9. julija 1919, drugi pa do njegovega odhoda iz Pariza 14. avgusta 1919. Nahaja se v bivšem fondu Inřtituta za narodnostna vprařanja, sedaj v Arhivu Republike Slovenije, AS 1164, řkatla 1344 [dalje: AS 1164, MaĀkovřkov dnevnik]. Bogo Grafenauer ga v svoji sicer zelo obseŹni temeljni řtudiji o korořki problematiki na mirovni konferenci v opombah citira dvakrat. Grafenauer, Slovenska Korořka, str. 371–372.

svojem zemljevidu. Mačkovšku ni bilo jasno, na podlagi kakšnih podatkov je bila Pašičeva meja sploh zarisana: »Prvi vtis je ta, da smo napram Bulgarom in na Ogrskem precej požrešni, napram Nemcem pa silno pravični. Njegova meja je sploh silno čudna.« Mačkovšek se je takoj lotil popraviljanja večjih Pašičevih napak, ki so ga zmotile: »Prva je ta, da na Beneškem skoraj nikakega slov. ozemlja ni naznačil in je tudi Brda skoraj popolnoma Lahom prepustil. 2) Na Koroškem je vsa severna okolica Velikovca z mestom samim že na nemški strani (n. b., to je že njegova politična meja.) 3) Popolnoma so bili pozabljeni Prekmurci. Vse to sem mu seveda popravil tako, kakor teče resnično etnografična meja. 4) Tudi Ziljska dolina je bila zapuščena. Preko etnografske meje je šel pri Beljaku in Labudu, kar sem pustil brez pripombe.«²³

7. januarja je Pašić poklical k sebi Vesnića, Trumbića, Rybára, Tresić-Pavičića in Mačkovška. Spet je bilo govora o definiranju meja na zemljevidu, ki ga je bilo treba naslednji predložiti predsedniku konference Georgesu Clemenceauju in francoskemu armadnemu poveljniku Ferdinandu Fochu. Glede razmejitve na Štajerskem Mačkovšek ni uspel prepričati srbskih delegatov: »Zagovarjal sem priklopitev Ivnice z Zelenim Travnikom k nam, kakor tudi priklopitev železnice Spi[e]lfeld – Radgona, pa sta me Pašić kakor Vesnić zavrnila, da ne smemo etnografičnega principa opuščati. 'Zidali bodemo jednostavno drugo zvezo z Ljutomerom.'«²⁴

Kljub temu da s svojim predlogom glede severne meje ni prodrl, pa Mačkovšek motivacije še zdaleč ni izgubil. Nasprotno, zdi se, da je bil zadovoljen, ker ima sploh priložnost razpravljati o popravkih. To je razvidno iz pisma soprogi 8. januarja: »Danes sem ves dan risal in načrtaval; silno interesantno. Ravnoprav smo dospeli, ker bi se drugače prejudicirala marsikatera stvar. Natančneje Ti ne morem sporočiti, ker lahko pismo vsakdo čita. Na severu stoji dobro, čeprav so nekateri mnenja (med našimi:), da gremo preveč v meso. Nimajo vsi jasne predstave, do kje naš živelj sega. Silno so mi prav prišle generalke in specijalke z vsem elaboratom, ki smo ga napravili. Prvotno je bilo veliko slabše zarisano.« Najbolj ga je skrbela razmejitev proti Italiji: »Zapadna meja je seveda najbolj kočljiva. Nekateri Francozi (znanstveniki, statistiki) zastopajo mnenje, da naj pripadajo sploh vsi kraji vzhodno od Tržiča, Ločnika, Krmina k naši državi. Torej popolnoma naše stališče. So pa seveda še druge struje. Tudi med nekaterimi Angleži, ki so naši prijatelji. Gotovo je na vsak način, da moja familija ne pride pod polentarje. Upamo pa na pravično rešitev in ne brez podlage. Naši emigranti so se zelo pridno gibali; obstoja že cela literatura o našem vprašanju v angleškem in francoskem jeziku.«²⁵ Pri tem se

²³ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 6. 1. 1919.

²⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 7. 1. 1919.

²⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 8. 1. 1919.

je Mačkovšek pohvalno izražal zlasti o publicistični dejavnosti generalnega tajnika jugoslovanske delegacije Bogumila Vošnjaka, enega redkih slovenskih članov Jugoslovanskega odbora. V enem od pismem je o njem zapisal, da je bil »silno priden za časa emigrantstva«. ²⁶

Življenje v Parizu je Mačkovška še naprej navduševalo: »Mesta še nisem videl skoraj nič. Le najbližja okolica opere mi je znana. Vozimo se seveda z Métro: sijajna naprava. Nebrojne množice se gibljejo pod zemljo. Cene so zelo visoke. Dosegajo ljubljanske, če velja 1 fr[ancoski frank] tri krone. V Londonu je menda vse veliko ceneje. Čudno seveda ni, ker je stala v okolici Pariza ogromna armada. /.../ Mesto napravlja silen in mogočen utis; hiše in palače so skoraj vse iz rezanega kamna (peščenec) in ni torej nikjer odpadajočega 'strajha'. /.../ Ves trg Concorde in avenija Champs Elysées je polna trofej tja do Zvezde. Samo nemški topovi najrazličnejših kalibrov. Paris je ob sklepu premirja norel.« ²⁷ Seveda ni mogel prehvaliti znamenite francoske kuhinje, čeprav je bilo pomanjkanje živeža zaradi vojne še vedno precejšnje: »Obedujemo in večerjamo običajno v našem hotelu. Francoska kuhinja je izborna. Toliko malih stvari nanosi, da se človek dobro naje. Za kruh moramo imeti – karte. Dobi se pa seveda lep kruh. Sladkorja pa se brez karte sploh ne dobi.« ²⁸

Mačkovškovo znanje jezika države gostiteljice se je postopno izboljševalo, predvsem zahvaljujoč tečaju pri Berlitzu, ki ga je obiskoval skupaj s Čokom in Rybářem. ²⁹ Zaradi zgodnje ure začetka tečaja je moral zjutraj zbujati Čoka, da ne bi zamudili (Rybář je vestno vstajal pravočasno). ³⁰ Toda zaradi naraščajočih delovnih obveznosti v delegaciji je Berlitzev tečaj obiskoval samo do začetka februarja, kar je kasneje obžaloval. ³¹

Denarnih skrbi sicer izvedenci niso imeli. Kljub temu da so jim prvotno napovedano višino dnevnic 100 frankov prepolovili, je Mačkovšek računal, da bo precej lahko tudi prihranil. Za hrano je namreč moral dnevno odšteti 25–30 frankov, za sobo pa 16. ³² Sicer si je moral Mačkovšek kasneje poiskati nekoliko cenejšo namestitev (za 10 frankov), a vseeno sta si s Čokom tudi kaj privoščila. Tako je 25. januarja v pismu soprogi zapisal: »Videla sva s Čokom 'Aïdo'. Krasna uprizoritev. Moti pa nas razbijanje predno se dvigne zastor. V drugih glediščih imajo gospodje celo pokrivala na glavi. Pariz je menda silno na blesku izgubil, odkar so tukaj vojaki, posebno Amerikanci. S Čokom sva bila v Vaudeville in sem že precej razumel, posebno proti koncu (nova

²⁶ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 14. 1. 1919.

²⁷ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 8. 1. 1919.

²⁸ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 14. 1. 1919.

²⁹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 18. 1. 1919.

³⁰ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 14. 1. 1919.

³¹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

³² NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 18. 1. 1919.

igra 'Pasteur').«³³ Kasneje je sicer Mačkovšek zaradi obilice dela redkeje našel čas za udeležbo na kulturnih dogodkih. Ena takšnih izjem je bila pomladna razstava jugoslovanskih umetnikov. Videl jo je še pred otvoritvijo, najbolj pa so ga navdušile mojstrovine kiparja Ivana Meštrovića: »Ogledal sem si našo razstavo, v kolikor je že gotova; kedaj bode otvorjena, ne vemo. Tudi še ni afera glede naslova rešena. Na razstavi dominira Meštrovič. To so večne stvari. Drugi skoraj poleg njega izginjajo. Z njim se pač lahko postavimo, saj je menda največji sodobni mojster.«³⁴

Mačkovšek je sprva mislil, da v Parizu ne bo ostal dolgo. Računal je, da bo odšel že konec februarja. Toda pokazalo se je, da je njegovo znanje kartografije in statistike izjemno koristno, zato se je njegov odhod vedno bolj odlagal. Posledično pa je tudi njegov vpliv v delegaciji naraščal. Njegovo znanje je zelo cenil tudi Žolger. Konferenca se je sicer udeležil tudi zunanji minister Kraljevine SHS Ante Trumbić, nekdanji dalmatinski poslanec in voditelj Jugoslovanskega odbora. Mačkovškov prvi vtis o Trumbiću je bil sicer »najboljši«, čeprav so ga doma njegovi rojaki tudi kritizirali.³⁵ Žolger je bil tako v jugoslovanski delegaciji po rangu šele četrti. Pred njim so bili Pašić, Trumbić in Vesnić, vsi štirje pa so imeli pooblastilo podpisovanja pravnih aktov na konferenci. Problem je bil v tem, da sedežni red, ki je jugoslovanski delegaciji v dvorani na plenarnih zasedanjih dovoljeval zgolj tri sedeže, ni omogočal hkratne prisotnosti vseh štirih.

Bližal se je začetek konference, toda regenta Aleksandra v Pariz še vedno ni bilo. Morda so bili razlogi tudi varnostne narave, saj je v Parizu takrat stanoval kralj Nikola, ki se ni strinjal s sklepi »podgoriške skupščine« o združitvi črnogorske kraljevine s srbsko. Njegovi črnogorski privrženci do regenta Aleksandra gotovo niso gojili »bratskih« čustev.³⁶ Je pa tik pred začetkom konference Mačkovšek imel priložnost spoznati princa Đorđa Karađorđevića, Aleksandrovega starejšega brata, ki pa se je moral predvsem zaradi bratovih ambicij pravici do prestola odreči. Na Mačkovška je napravil dober vtis: »Danes sem spoznal princa Jurija; zelo simpatičen; napravi nekoliko nervozen vtis. Od početka sploh nisem vedel, da je on. Mislil sem, da je kak uradnik begunec. Prišel je k nam v sobo, kjer smo sedeli dr. Vošnjak, dr. Zupanić in jaz in kakor je že predstavljanje: človek nikdar ne ve, koga je spoznal. Ker ni bilo ravno preveč stolov, se je usedel na posteljo, prav po študentovsko.«³⁷

³³ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 25. 1. 1919.

³⁴ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 1. 4. 1919.

³⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 18. 1. 1919.

³⁶ Osebni arhiv avtorja [dalje: OAA], pismo Stanislava Sretenovića avtorju, 15. 11. 2018.

³⁷ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 14. 1. 1919.

18. januarja se je naposled začelo zasedanje konference. Mačkovšek je to sprejel z zadovoljstvom, čeprav ne brez skrbi za prihodnost: »Konferenca se torej danes prične, hvala bogu. Zapadna meja je še vedno kočljiva. Da bi le ljudje v okup[iranem] ozemlju ne obupali. Z odporom se da doseči silno veliko. /.../ Na vsak način bo težak boj, le obupati se ne sme.« Po Mačkovškovem mnenju so menda nekateri Francozi popolnoma podpirali jugoslovansko stališče. V to skupino je prišteval antropologa Arthurja Chervina. Toda drugi so zagovarjali kompromis, ki naj bi izročil Gorico, Trst in zahodno obalo Istre Italiji, pri čemer so bili morda celo pripravljeni pristati na internacionalizacijo Trsta. Tako so menda razmišljali tudi nekateri britanski prijatelji Jugoslavije, kot je bil arheolog Arthur Evans.³⁸

Za diplomacijo nove države sta bila največja izziva na konferenci mednarodno priznanje in problematika njenih meja. Bolj od vprašanja mednarodnega priznanja je v historiografiji v ospredju boj za meje, zlasti jadransko in koroško vprašanje. Že kmalu po začetku mirovne konference je postalo Mačkovšku in drugim slovenskim udeležencem mirovne konference jasno, da se diplomatska igra ne vodi samo po Wilsonovih pravilih, ampak so se ta pogosto morala soočiti s prefriganimi metodami »stare diplomacije«. To je še zlasti veljalo pri vprašanju *Londonskega pakta*, ko so Italijani delali vse, da ohromijo svojo novo sosedo na vzhodu. Vošnjak, ki je njihove namere dobro spoznal že med vojno, ko je v emigraciji deloval v Jugoslovanskem odboru, je poimenoval italijansko politiko »diplomacija starega stila«. Njena personifikacija naj bi bil zunanji minister Sidney baron Soninno: »Sonninova politika pozna samo kabinete, ne pozna narodov. V svojem jedru je nesodobna, ker pravzaprav negira narodnostni princip, na katerem pa je sodobna Italija zgrajena.«³⁹ Kljub neznanjskim ozemeljskim apetitom, ko je zahtevala ogromne kose njenega ozemlja in z njimi izsiljevala svojo vzhodno sosedo, se je Italija dolgo zavzemala za ohranitev habsburške monarhije, čeprav močno okrnjene. Ko je na njenih ruševinah začela nastajati nova jugoslovanska država, pa je napela vse sile, da slednjo čimbolj ohromi. Italijanski poslanik v Londonu Guglielmo Imperiali je v pogovoru z britanskim zunanjim ministrom Arthurjem Balfourjem izjavil, da je Italija »dejavnik v evropski politiki«, Jugoslavija pa naj bi bila zgolj »teoretična hipoteza«.⁴⁰ Mačkovšek se je med več kot polletnim bivanjem v Parizu po najboljših močeh trudil, da italijanske trditve ovrže.

³⁸ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 18. 1. 1919.

³⁹ Vošnjak, *U borbi*, str. 155.

⁴⁰ Janković in Krizman, *Grada*, II, str. 572–573.

AVSTRIJAKANTI IN ANEKSIONISTI

Italija si je na mirovni konferenci zelo prizadevala, da čimbolj odloži mednarodno priznanje Kraljevine SHS, zato je tudi Mačkovšek sprva formalno deloval kot izvedenec delegacije Kraljevine Srbije. Pri tem so Italijanom nehote prihajali na pomoč tudi nekateri člani jugoslovanske delegacije. Tipičen primer je bila razprava o tem, ali naj se v dokumentih vztraja pri pisanju naziva »Kraljevina SHS«, ali pa naj se vendar nastopa pod imenom »Jugoslavija«. Prvi tovrstni spor je nastal že pomladi 1915, ko so se člani Jugoslovanskega odbora odpravili v London in je tamkajšnji srbski poslanik Mato Bošković zahteval, da se iz spomenice, namenjene britanski vladi, črta besedna zveza »jugoslovanski narod«. Razprava se je nadaljevala na Krfu, ko so predstavniki Jugoslovanskega odbora in srbske vlade usklajevali znano deklaracijo. Pašić je 30. junija 1917 predlagal, naj se skupna država imenuje »Združena kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev«. Njegov strankarski kolega Stojan Protić pa je izjavil, »da je ime Jugoslavija umetno«, češ da je bilo ustvarjeno na Zahodu in naj bi bilo uperjeno proti srbskemu imenu. Vošnjak se s srbskima državnikoma ni strinjal in se je zavzel, da se ime »Jugoslovani« vneso v bodočo ustavo.⁴¹ Zgodba je doživela vrhunec v Parizu, ko je na seji delegacije 24. februarja 1919 Bošković, sedaj kot eden od treh srbskih delegatov, zahteval, naj se popravi zapisnik sestanka velesil, v katerem se v govoru Vesnića omenja »Jugoslavija«. 2. marca sta oba hrvaška delegata, Josip Smodlaka in Ante Trumbić, zahtevala glasovanje o tem, ali lahko delegacija v uradnih aktih uporablja naziva »Jugoslavija« in »jugoslovanski«. Pašić ni želel tvegati prevelikega razkola v delegaciji, zato glasovanja ni dovolil, odločitev pa je raje prepustil vladi v Beogradu.⁴²

Zgodovinopisje se je ob opisovanju delovanja delegacije Kraljevine SHS v Parizu doslej večinoma posvečalo njenemu diplomatskemu boju proti odločitvam velesil, če te niso bile (in to ni bilo redko) v njihov prid. Le maloštevilni so se pri tem spraševali, kakšni so bili odnosi znotraj delegacije same.⁴³ Še manj pa vemo o tem, kako so se med sabo razumeli slovenski predstavniki. Da so nesoglasja med slednjimi obstajala, je opozoril že Bojan Himmelreich, ki se je opiral predvsem na Žolgerjeve in Vošnjakove zapise.⁴⁴ Nedvomno pa nam tudi Mačkovškov dnevnik omenjena nasprotja kaže zelo nazorno.

Najprej so prišla do izraza nasprotja s stališči Smodlake, ki je želel predvsem ohraniti za novo državo čim več ozemlja v Dalmaciji, slovenske zahteve

⁴¹ Vošnjak, *U borbi*, str. 45 in 247.

⁴² Krizman in Hrabak, *Zapisnici*, str. 59 in 65.

⁴³ Prim. Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*, str. 117–149.

⁴⁴ Himmelreich, *Slovenski člani*, str. 168–169.

na severu pa je označeval za pretirane. Mačkovšek je mnenje Smodlake glede severne meje v dnevniku takole povzel: »Nemci ostanejo silen narod, to so pokazale volitve v nem[ško] Konstituanto. Ne smemo jim dati vzroka za revancho. Ako bi bili Celovec, Beljak madžarska mesta, bi se nič ne premišljeval. Tudi če vzamemo par nem[ških] vasij, se ne čuti. Zelo občutljivi so pa narodi za mesta, posebno glavna mesta.« Mačkovškovo mnenje je bilo drugačno: »V nekem oziru ima dr. Smodlaka prav, da bi pa nemška revanča bila manjša, ako Celovca ne vzamemo, ne verujem. Z vso silo bode Nemeč vedno hotel priti do morja; naše pokrajine bodo pozorišče prihodnje vojne; pa naj bode fronta proti Italiji ali proti Nemčiji. Zato bi bilo treba iz tega vidika določevati mejo pri nas.«⁴⁵

Iz Mačkovškovih stališč, izraženih v soočenjih s člani delegacije v Parizu, je jasno, da je spadal med zagovornike zelo ambicioznih zahtev. V tem smislu se je zavzemal za čimprejšnjo konsolidacijo jugoslovanske države, ki bo lahko svoje zahteve uveljavljala na podlagi vojaške moči: »Ključ rešitve leži v domovini. Dokler bodemo doma brezmočni, se Italija niti pogajala ne bo; ako bo čutila, da imamo pod orožjem zadosti ljudi, se bode šele spustila v pogajanja; naš program bodemo pa dosegli edino le, ako jih vržemo v morje. Zato je odvisno vse od naše vojske. Ako reorganizacija vspe, je naše vprašanje že napol rešeno. Vse se suče okoli vojaške moči. Vsi v domovini morajo delati na tem, vse stranke se morajo zato angažirati. – Če bi bil vspeh mirovnih pogajanj odvisen od materiala, ki ga imamo tukaj, potem seveda sijajno proderemo. Pa na pravico se danes dosti ne da, čeprav se to ne reče; Bismarck je bil odkritosrčnejši: 'Macht geht vor Recht.'⁴⁶

Zdi se, da so razhajanja s Smodlako glede razmejitve na Koroškem Mačkovška tudi spodbudila k razmisleku o tem, da bi slovenski člani delegacije morali delovati bolj usklajeno. V dnevniku je 24. januarja zapisal: »Danes sva sklenila s Čokom, da se napravijo večkrat sestanki Slovencev in se paralizira vpliv 'sjednic'. Pri dr. Rybaču sem opazil, da je nekoliko prestrašen radi Smodlake in tudi dr. Žolger se je vdal, kot kaže rektifikacija pri Šmohorju, Labudu in v Prekmurju. Sedaj ni čas za popuščanje; drugič pa sploh nimamo ničesar popustiti, ker tako pravičnih mej sploh nikjer drugje ni, kakor je naša nemška meja. Včeraj sem predložil dr. Žolgerju na specijalkah obdelano okolico Celovca (po shematizmih krške škofije). Bilo mu je popolnoma novo in je bil zelo vesel tudi dokumentov samih.« V omenjenem dnevniškem zapisu je zanimiva tudi Mačkovškova ugotovitev, da je bil mlajši del delegacije v svojih zahtevah bolj odločen: »Kar nas je mlajših, moramo vsaj na videz pokazati aneksionizem, ker je to sedaj res meja, ki se ne da več korigirati. Treba

⁴⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 24. 1. 1919.

⁴⁶ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

zahtevati napram Rybařu in Źolgerju veĉ, da ne popustita preko te meje. Sicer se mi pa zdi dr. Źolger bolj energičen in prepriĉan o tem, da se da ta meja prav izborno braniti.«⁴⁷

Maĉkovška je zmotilo tudi, da v Pariz še niso pripotovali izvedenci iz Zagreba: »Kako je to, da iz Zagreba še nobenega eksperta ni, se mi zdi zelo ĉudno. Menda mislijo, ĉe sami kaj znajo in vedo, da to zadostuje. In tako bi bili že pred 14 dnevi potrebni. Tako meĉkanje je greh. Sreĉa je to, da ozemlje, ki naj ga zastopajo, ni tako eksponirano, kakor naše.« Delo v Parizu je oteŹevalo tudi dejstvo, da so vesti od doma prihajale s precejšnjo zamudo: »Mi vsaj nimamo prav nikake zveze z domovino. Nikakih vesti ne dobimo, prav niĉesar. Ves ĉas, kar smo tukaj, sta prišli dve številki 'Slovenca' in sicer ona od 11. jan[uarja], danes pa ona od 15. jan[uarja] in še to preko Prage v Švico. Drugih naših ĉasopisov sploh ni; ĉudno se mi zdi, da [Slovenskega] Naroda ne pošiljajo kljub temu, da je Jugoslovanski odbor že dvakrat brzojavil in veĉkrat pisal.«⁴⁸ Poslati telegram v Ljubljano iz Pariza je bil pravi podvig, o ĉemer priĉa naslednji odlomek iz Maĉkovškovega pisma soprogi: »Na brzojav sem tudi s telegramom odgovoril, pa je šlo silno teŹko, suhoparne vsebine in ĉez par instanc. Pravzaprav so ga sprejeli le zato, ker sem pokazal Tvojega in so videli, da je od tam prišel. Ljubljana je namreĉ tukaj na pošti še vedno: Laibach, Krain, Autriche. In v Avstrijo ne sprejemajo.«⁴⁹

Maĉkovšek je moĉno pogrešal zlasti informacije z zasedenega ozemlja na Primorskem, za katerega je skrbela posebna pisarna. Ta je zbirala razliĉna gradiva, ki so dokumentirala poloŹaj in pripombe v zvezi z italijansko okupacijo.⁵⁰ Maĉkovšku bi ta prišla še kako prav, a z njimi ni razpolagal: »Sem ne zvemo sploh niĉesar, kaj se godi v okupiranem ozemlju. Menda imajo v Ljubljani veliko materijala in obseŹno pisarno. Ali dokler bodo le domaĉ svet informirali, ne bomo dosti na boljšem. Zakaj ne uvedejo vsaj enkrat na teden direktne kurirske sluŹbe, ne razumem. Prva stvar je sedaj, da je pariška delegacija toĉno in natanĉno informirana, kajti z osebnimi stiki se da najveĉ napraviti. Naj stane, kolikor hoĉe.«⁵¹

Konec januarja je Maĉkovšek izvedel za dva dogodka, ki sta moĉno pokvarila razpoloŹenje v delegaciji. Najprej je bila to boŹiĉno-novoletna ofenziva koroških brambovcev, ko so v nekaj dneh potisnili jugoslovanske ĉete juŹno od Drave.⁵² Za omenjeno ofenzivo je Maĉkovšek izvedel z veĉtedensko zamudo: »Iz omenjenih številk 'Slovenca' sem zvedel za polomijo na Koroškem. Kaj

⁴⁷ AS 1164, Maĉkovškov dnevnik, I, 24. 1. 1919.

⁴⁸ NUK, OJM, pismo Janka Meti Maĉkovšek, 25. 1. 1919.

⁴⁹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Maĉkovšek, 7. 3. 1919.

⁵⁰ Neĉak, *Pisarna*, str. 101.

⁵¹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Maĉkovšek, 25. 1. 1919.

⁵² Veĉ o tem Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 213–214.

tacega seveda naše pozicije ne utrdi. Posebno Italjani lahko korajžo dobijo, logično je, da se naše sile ne bodo več bali, če so nas sami Korošci prepodili.«⁵³ Drugi dogodek pa je bil »krvavi ponedeljek« v Mariboru 27. januarja 1919, ko je med obiskom ameriške poizvedovalne misije polkovnika Shermána Mileša prišlo do velikih nemirov.⁵⁴ A zanje je Mačkovšek, kot se je pritoževal v pismu soprogi, izvedel iz avstrijskih virov: »Ravnokar čitam, da so v Mariboru nemiri. Poročilo je iz Dunaja in pravi, da je 50 ranjenih in 8 mrtvih. Druzega ne objavlja. Kakor vidiš, zopet drug vir, samo naš ne. Doma se pa najbrže zanašajo, da bodo naši delegati čudeže delali, ko nič ne vedo in jim ničesar ne pošljejo.«⁵⁵

Zapoznele, a slabe novice iz domovine, v kombinaciji s sporočili iz krogov, ki so bili blizu vodilnim državnikom na konferenci, so očitno načele tudi enotnost v slovenskih vrstah. Mačkovšek se je tako v začetku marca močno sprl z Rybářem, čeprav sta se vse od srečanja v Beogradu dobro razumela. Njuno prerekanje je na sestanku 8. marca Žolger lahko samo nemočno opazoval: »Rybař je zopet mahal z rokami, da je vse zgubljeno; da pa nosijo odgovornost drugi; vsemu polomu da je kriva deteljica Žerjav, Kramer, Brezigar. Ti so tirali svojo politiko, ki nas je spravila v pogubo. Rybař je avstrikant do kosti, to sem čutil že večkrat iz njegovih opazk. Pred par tedni je pred Zupaničem razkladal, kako je sprejel iz Trsta pismo, v katerem se glasi, da inteligenca že obžaluje razpad Avstrije. K temu referatu je pristavil svoje mnenje doslovno: 'Kar sem jaz že kedaj rekel.' Da kaj tacega sploh spravi na dan, se mi je zdelo silno nerodno, posebno pa še pred Zupaničem, ki je Pašičevo uho, kakor trdijo. S tem si seveda v delegaciji sami stališče vedno znova otežkočamo. Svojo ljubo Avstrijo spravlja vedno na tapet in vedno seveda z očitkom: pogledjte, kaj ste napravili. Da je ta človek slep in ne uvidi, da bi se država razsula kljub nam, ker bi bila premagana na vsak način, to mi je nerazumljivo. Slovenci bi najbrže odločili vojno v prid centralnim državam, ako bi se postavili v eno vrsto z njimi. To so kurji možgani.« Mačkovšek nekdanjemu avstrijskemu parlamentarcu ni ostal dolžan: »Ko je torej z rdečo glavo deteljico krivil vsega zlega, nisem mogel dalj molčati: 'Ako bi vsi tako dosledno hodili svojo pot, kot ti gospodje, bi danes ne mogel prenašati Cris de Paris takih izvlečkov, kot jih prinaša.' To je seveda zadelo v živo; Žolger se je kar usedel in poslušal, ker je nekoliko tudi njega zadelo. Seveda ni on ničesar zakrivil, Rybařova izvajanja o dinastiji in zvestobi do nje v dunajskem parlamentu so pa ogabna.«⁵⁶

⁵³ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 28. 1. 1919. Pismo je sicer na začetku datirano s 25. januarjem, a ga je Mačkovšek pisal več dni, saj omenja, da ga je nadaljeval 28. januarja 1919.

⁵⁴ Podrobno o tem Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski*, str. 120–139.

⁵⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 28. 1. 1919.

⁵⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 8. 3. 1919.

Mačkovškove zmerljivke z »avstrijakantstvom« so gotovo prizadele tudi Žolgerja, ki se je že vse od začetka konference moral kot nekdanji avstrijski minister otepati podobnih očitkov. Nanj so jih bolj ali manj prikrito naslavljali predvsem Italijani in Čehi, a tudi nekateri člani jugoslovanske delegacije.⁵⁷ Italijani so se celo uradno pritožili na konferenco »z zahtevo, da se ga ne prizna, ker je bil v vojnem času avstrijski minister«. Po informacijah, ki jih je Mačkovšek prejel od Čoka, je konferenca pooblastila Američane, da zahtevo preiščejo. V ameriškem poročilu je bilo nato ugotovljeno, »da laška zahteva ni upravičena«. Žolger je bil označen, »da je pač dober avstrijski birokrat, pa nikak državnik«.⁵⁸ Podobno neuspešno je tudi Pašić predlagal vladi v Beogradu zamenjavo Žolgerja, češ da je bil minister države, ki se je vojskovala proti Antanti, kot tak tudi podpiral politiko Avstro-Ogrske do Srbije, ki pa je bila na koncu poražena.⁵⁹

Sicer z večjo mero razumevanja, a vendarle je tudi Smodlaka očital Žolgerju, da se ni mogel otresti starih avstrijskih navad. Dalmatinski politik je pri tem ugotavljal, da so Slovenci imeli svojega zgodovinarja, geografa, kartografa, statistika, risarja, pisarniške uradnike in tipkarice, iz Ljubljane pa so pripeljali celo pisarniškega slugo: »V pisarnah, ki so bile vzor reda in snage, se je delalo po ves dan, dostikrat v pozne nočne ure. Nihče ni stal križem rok. Tipkanje strojev ni prenehalo od jutra do mraka. Na čelu tega popolnega aparata je stal pooblaščen delegat dr. Žolger, bivši minister cesarja Karla, prvi in zadnji južni Slovan, ki je v Avstriji postal minister. Ob dejstvu, da je bil vrsto let šef oddelka na Dunaju, si je uredil pisarno po dunajskem vzoru, tako da je zares izgledala kot oddelek avstrijskega ministrstva. /.../ Dejansko so zadeve znotraj delegacije delovale tako, kot da je Slovenija samostojna država pod protektoratom Jugoslavije.«⁶⁰

Očitno pa Žolgerju v tej »samostojni« ekipi ni uspelo povsem preseči delitev iz preteklosti. Po Himmelreichovih ugotovitvah, ki jih deloma potrjujejo tudi zapisi v Mačkovškovem dnevniku, so se v njej nakazovali obrisi dveh skupin. Na eni strani so bili tisti, ki so že v Avstro-Ogrski imeli visoke položaje. Poleg Žolgerja in Rybára so sem sodili še dvorni ministrski svetnik Ivo Šubelj, generalni konzul Ivan Švegel in Hugo Bruno Stare, ki je z Žolgerjem delal že kot koncipist v predsedstvu ministrskega sveta, nato pa je postal tajnik njegove »cesarsko-kraljeve« pisarne. V drugi skupini pa so bili mlajši kolegi: poleg Mačkovška še Milko Brezigar in pa medvojni člani Jugoslovanskega odbora Vošnjak, Čok in Drago Marušič. Vošnjak je sicer Žolgerju priznaval

⁵⁷ Meštrović, *Uspomene*, str. 116.

⁵⁸ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 9. 6. 1919.

⁵⁹ Krizman in Hrabak, *Zapisnici*, str. 19.

⁶⁰ Smodlaka, *Zapisi*, str. 120–121.

»dobro strokovno kvalifikacijo«, hkrati pa ni pozabil, da je bil »včasih velik avstrijakant, ki je postal minister ne vsled svoje slovenske pripadnosti, temveč radi dobre avstrijske reputacije«. ⁶¹ Zanimivo je, da glede Žolgerja Mačkovšek ni delil Vošnjakovskega mnenja, kar kaže naslednji odlomek iz dnevnika: »Pri Žolgerju sem skoraj ves dan in še zvečer. Mož je silno priden.« ⁶²

Omenjena nasprotja, ki so bila bolj prestižnega značaja, niso imela dolgoročnih učinkov na učinkovitost slovenskih udeležencev konference. Mačkovška je sicer vedno bolj vleklo domov, a je zasebne želje povsem podredil delovnim dolžnostim na konferenci. Tako je v Parizu z veliko zamudo izvedel za smrt svoje matere. ⁶³ Med bivanjem v Parizu pa se mu je rodila tudi hči Majda. ⁶⁴ Usodne odločitve, ki so jih krojile velesile, so spravljale slovenske člane delegacije neprestano v položaj, ko so morali hitro odgovarjati. Pri pripravi besedil in zemljevidov pa je bila Mačkovškova pomoč nepogrešljiva. Še zlasti, ko je šlo za razmejitvene probleme na severu nove države.

TEŽAVE NA SEVERNI MEJI

Jugoslovanska delegacija v Parizu se je morala soočiti s številnimi mejnimi spori. Mačkovška je najbolj zanimalo koroško vprašanje. »Silno važno« se mu je zdelo predvsem, kako se bo rešil spor glede Beljaka: »To je drugi Trst, posebno še pa slučaj, da Trst ni naš. Ves tranzit gre potem skozi naše ozemlje; zato ni izključeno, da bodo Italijani potegnili z Nemci v tem vprašanju. Opozoril sem na to silno važnost Beljaka danes dr. Žolgerja, ki je istega mnenja. Boji se samo dokazovanja, ker etnično ne pripada k nam ne sedaj, ne pred 100 leti.« ⁶⁵

Mačkovšek z mnenjem glede Beljaka ni bil osamljen. Podobno je razmišljal tudi duhovnik Lambert Ehrlich, ki je bil dodeljen jugoslovanski delegaciji v Parizu kot ekspert za koroško vprašanje. Zagovarjal je stališče, da naj bi spadala »v gospodarski okvir slovenskega ozemlja« tako Celovec kot Beljak. Čeprav je imel Celovec nemško večino, Beljak pa je bil sploh nemško mesto, je Ehrlich menil, da ju je treba priključiti jugoslovanski državi, ker naj bi tako narekovali ekonomski razlogi. Poudarjal je, da se Celovec »gospodarsko iz slov[enskega] ozemlja sploh ne da izločiti, ne da bi ostalo mesto Celovec gospodarski torso«. ⁶⁶ Zamisel o nedeljivosti Koroške je prihajala od pokojnega »ljudskega tribuna« Janeza Evangelista Kreka. Njegov privrženec, duhovnik

⁶¹ Himmelreich, *Slovenski člani*, str. 168 in 172.

⁶² NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

⁶³ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 14. 2. 1919.

⁶⁴ NUK, OJM, Čokovo pismo Franu Vodopivcu, 23. 7. 1919.

⁶⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 24. 1. 1919.

⁶⁶ Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 210.

Janez Kalan si je v svojih spominih dobro zapomnil, kaj jim je govoril Krek: »Na Homcu nam je razlagal, da je Koroška nedeljiva celota. Da kdor jo bo imel, mora imeti celo.«⁶⁷ Glasovi tistih Slovencev, ki so svarili pred prevelikimi apetiti pri določanju meja na severu, so bili očitno v manjšini.

V Mačkovškovi zapuščini se je ohranilo tudi zelo zanimivo besedilo Rudolfa Maistra, ki je s svojimi drznimi potezami vlival samozavest številnim, a tudi on je bil glede razmejitev na severu zelo previden. Pri tem je Maistra najbolj skrbelo, če bi bil za sporna ozemlja razpisan referendum: »Plebiscit bi bil za nas naravnost katastrofalen. Naše ljudstvo na Koroškem, Štajerskem in Ogerskem je v jezikovno mešanih krajih politično tako zbito in zbegano da je v narodnem oziru za slovenstvo popolnoma nezanesljivo in da že iz tega razloga rajše naklanja k tujcu, kakor k nam.« Prav tako niso bile v korist Slovincem statistike: »Uradne osebe pri štetju so bili izključno izbrani najhujši narodno nasprotni fanatiki in kjer ni pomagala uradna sladka beseda ali grožnja tam so statistiko kratkomalo naredili. Zato statistika, ki jo je skrpučala naša vlada, za nas ni statistika, temveč laž, ki za nas danes ne velja, ker nam te laži ne more nobena vlada več oktroirati.« Čeprav je bil Maister zagovornik zgodovinskih argumentov, pa ni želel posegati predaleč v preteklost: »Tako se mi ne zdi prav umesten dr. Krekov načrt, da bi priklopili Jugoslaviji vso Koroško in velik del srednje Štajerske. Kajti žive na teh teritorijih res tudi Nemci, katerih ne bi mogli nikdar narodno pridobiti zase, kakor nas Nemci v Slov[enskih] goricah niso mogli ponemčiti v dolgem času, kljub nemškim naseljencem, nemškim uradom in šulfereinskim šolam. Kakor čujem ima enak obširen program dr. Kramar. Tudi dr. Vošnjak. Ta je baje celo Gradec postavil v Jugoslavijo. Proti taki določitvi mej govori tudi demokratski značaj naše države.«⁶⁸ Na podlagi ohranjenih virov ni mogoče sklepati, kako je na omenjeno Maistrovo besedilo reagiral Mačkovšek.⁶⁹ A njegove previdnosti pri zahtevah na severu očitno ni delil.

18. februarja 1919 je jugoslovanske pooblaščenice delegate zaslišal vrhovni svet. Mačkovškove vesti s sestanka, ki ga je vodil predsedujoči konferenci, francoski premier Clemenceau, so bile dobre: »Žolger je bil s Trumbičevim govorom zelo zadovoljen. Sam je prednašal naše zahteve napram nemški

⁶⁷ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zapuščina Janeza Kalana, Moja oporoka, tipkopis spominov.

⁶⁸ NUK, OJM, Rudolf Maister, Slovenska državna meja. Rokopis obsega 8 strani in ni datiran, je pa na ovitku zabeleženo leto 1919, na kar navaja tudi vsebina. Nastal je pred odločitvijo velesil, da se za Koroško razpiše plebiscit, kar lahko sklepamo iz Maistrovega pisanja o plebiscitu v pogojniku.

⁶⁹ Mačkovšek je Maistrov rokopis dal pretipkati in se nahaja v nekdanjem arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja. AS 1164, škatla 1351, Elaborat Rudolfa Maistra: Slovenska državna meja, tipkopis (4 strani).

Avstriji, Trumbić pa obdelal jadranski problem s zahtevo po Trstu.«⁷⁰ A že v začetku marca je optimizem splahnel. Slabe novice so prišle od profesorja Ęmila Haumonta, Clemenceuaovega svetovalca, ki je bil v stikih z Źolgerjem: »Informacije, ki jih je podal, so za našo severno mejo porazne. /.../ Poročilo, ki ga je oddal znameniti Miles, je povzročilo v subkomisiji za teritorialne zadeve mnenje, da bi bila naša najbolj naravna meja na severu Drava. Miles je v svojem poročilu menda celo zapisal, da so celo ljudje na južnem bregu te reke, ki nočejo ničesar slišati o Jugoslaviji. Prekmurje bi seveda odpadlo in tudi MedŹimurje. Situacija je tudi radi tega silno teŹka, ker glasuje dosledno ena sila vedno in povsod proti nam. Francozi so nam naklonjeni, vendar se Tardieu ne more kot predsednik pokazati, da je odločno na tej ali oni strani. Amerikanci se drŹijo Milesovega referata in AngleŹi jim celo utegnejo pritruditi.« Po Mačkovškovem mnenju je Haumont te informacije zaupal Źolgerju »kot naš prijatelj«. Haumont in Źolger sta skupaj iskala protiargumente, ki bi nevtralizirali Milesove teze. Mačkovška je najbolj skrbela trditev, »da mora biti Drava meja Źe radi tega, da imajo Nemci Źelezniško zvezo (takozvano koroško progno)«. Mačkovšek je bil odločno proti: »Prvič je seveda ta argument sploh Źepav in smešen, kajti Źeleznico rabi vendar narod, ki ob nji Źivi. Drugiĉ je pa neumen in kaŹe silno površnost ali pa zavravnost: Źeleznica teĉe vendar od Maribora pa do GrabŹtajna po južnem bregu Drave.«⁷¹

8. marca je Źolger na to temo sklical sestanek, o katerem je Mačkovšek v svoj dnevnik zapisal: »Dr. Źolger je poročal, da je Haumont rekel, da se vzhodni del Źtajerske, MedŹimurje in Prekmurje da eventualno reŹiti, od Maribora na zapad je pa zadeva silno kritiĉna. Med sejo je priŹel dr. VoŹnjak s poroĉilom, da je govoril z AngleŹem Leeperjem, ki je ĉlan teritorialne komisije (ne subkomisije). Rekel je, da pridno Źtudirajo Źolgerjev referat.«⁷²

Novice v zvezi s severno mejo so prehitevale druga drugo. 12. marca je Mačkovšek v svoj dnevnik zapisal povzetek pogovora med Źolgerjem in Jovanom Cvijiĉem, srbskim izvedencem, ki je vodil etnografsko sekcijo jugoslovanske delegacije: »Danes mi je Źolger povedal, da je od Cvijiĉa zvedel, da naša severna meja boljŹe stoji, da je precejŹnja sigurnost za Celovec, da je pa Beljak skoraj izgubljen. Beljak se z etnografskimi podatki ne da reŹiti, ker je vse nemŹko Beljak je predvsem politično vpraŹanje: direktna zveza med Italijo in Nemĉijo radi italjanskega Trsta. Ĉe Lahi Trst dobijo, pa imamo mi Beljak v rokah, potem Trst propade.«⁷³

⁷⁰ AS 1164, MačkovŹkov dnevnik, I, 18. 2. 1919.

⁷¹ AS 1164, MačkovŹkov dnevnik, I, 7. 3. 1919.

⁷² AS 1164, MačkovŹkov dnevnik, I, 8. 3. 1919.

⁷³ AS 1164, MačkovŹkov dnevnik, I, 12. 3. 1919. Podrobno o Cvijiĉevi vlogi na konferenci Ljubinka Trgovĉeviĉ, *Nauka o granicama*, str. 313–318.

Pri vprašanju severne meje so ponovno prišla do izraza razhajanja med Rybářem in Mačkovškom, ki si je 14. marca v dnevnik zapisal: »Glede nazarja dr. Rybářa o našem trenutnem mizernem položaju si moram zabeležiti še njegovo pasivnost (takoj ob dohodu v Pariz) pri vprašanju severne meje. Da se je pozneje zavzel za to, mu seveda služi v čast, kot sem prepričan, da ima dosti vrlin. Ena glavnih je ta, da ne izpusti, če se kam zavrta. V politiki to seveda ni vedno na mestu. Glede severne meje na Koroškem pa sem imel 6/1 in 7/1 vtis, da mu skoraj ni prav, da zahtevamo Celovec. V drugih stvareh sem se kazal zmernega, Celovec in Beljak sta pa bila za me že tako samo po sebi umevno naša, da ga je ta živa vera kmalu potegnila za seboj. Razumeval sem njegov tragičen položaj. Kot zastopnik Trsta je hotel na vsak način rešiti svoje kraje in se je postavil na strogo pravično stališče uvažujoč razmere kot so sedaj na severni meji in na Primorskem. To je bil tudi vzrok, da se ni zavzemal za Ivnicu in železnico Špilje – Radgona, ko sem zato pri Pašiču in Vesniču plediral. Nasprotno, tudi on je delil njih mnenje ('bilo bi smešno radi železnice zahtevati nemške kraje').«⁷⁴

Obseg dela slovenskih izvedencev je naraščal, saj je bilo treba takoj odgovarjati na predloge, ki so nastajali v krogu velesil. To izhaja iz pisma, ki ga je 7. marca Mačkovšek napisal soprogi: »Opravka je seveda silno dosti. Velikokrat smo v pisarni čez polnoč, posebno pretekli teden. To seveda tudi ne bo tako brzo nehalo. Kljub delu se pa prav dobro počutim.«⁷⁵ Veliko delovno vnemo potrjuje tudi zapis v dnevniku 12. marca: »Danes je že 3 tedne, ko slehern[i] večer delam do polnoči ali pa še dalj.«⁷⁶ Do začetka aprila se je po mnenju Mačkovška jugoslovanski položaj v Parizu nekoliko izboljšal, kar je razvidno iz njegovega pisma soprogi: »Sedaj se konferenca nekoliko živahneje kreta in menda za spoznanje ugodneje za nas. Dosti pa na to bando ne dam. Dela je še vedno precej, vendar so sedaj že bolj detajli in špecijalne stvari. Tudi me je dr. Ehrlich, Korošec, nekoliko razbremenil. Da sem zadovoljen, si lahko misliš, ker je tudi odgovornost velika, če bi Korošcem ne bilo kaj všeč.«⁷⁷

Glede razmejitve na severu je bila največja jugoslovanska zaveznica Francija. Njena podpora je prihajala najbolj do izraza v teritorialni komisiji, ki jo je vodil André Tardieu.⁷⁸ To je razvidno tudi iz Mačkovškovih zapisov: »Med Francozi, posebno vojaki, uživamo vse drugačne simpatije, kot Lahi. Francoska politika pa stremi za ohranitvijo dosedanjih zvez; ker je Italija najbližji sosed, se seveda raje nam zamerijo, kakor njim. In poleg tega je Italija danes

⁷⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 14. 3. 1919.

⁷⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

⁷⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 12. 3. 1919.

⁷⁷ NUK, OJM, pismo Mete Janku Mačkovšku, 1. 4. 1919.

⁷⁸ Sretenović, *Francuska*, str. 100–101.

res še sila, medtem ko mi nismo.« A Mačkovšek se je zavedal, da ključnih vprašanj ne bo mogoče razreševati zgolj na podlagi tovrstne solidarnosti. Predvsem pa je uvidel, da italijanska diplomacija ne omejuje svojih ambicij zgolj na pokrajine, ki jih je zahteval *Londonski pakt*, temveč ne zamudi nobene priložnosti, da ne bi Kraljevini SHS otežila dela na drugih mejnih sektorjih: »Koroška je bolj kočljiva, ker ima Lah prste vmes.«⁷⁹ Kako velik je dejansko bil vpliv Italije na mirovni konferenci, je postalo dokončno jasno v začetku pomladi 1919, ko je zaostрила svoja stališča glede jadranskega vprašanja.

ZAOSTRITEV JADRANSKEGA VPRAŠANJA

»Žalostni smo, ker nam bo Italijan toliko zemlje ugrabil – edina tolažba je, da to ne bo ostalo dolgo.«⁸⁰ Omenjene besede iz pisma Mete Mačkovšek konec januarja 1919, ki so kljub težkemu trenutnemu položaju zaradi italijanske okupacije vseeno dopuščale možnost sprememb na sami mirovni konferenci, so strnjeno odražale tudi razmišljanja njenega soproga v prvih pariških tednih.

Sredi marca so italijanski pogajalci zaostрили svoja stališča glede spoštovanja *Londonskega pakta*, hkrati pa zahtevali iz domnevno strateških razlogov še njegovo nadgradnjo. 14. marca je Mačkovšek v dnevnik zapisal, da »Lah zahteva izvršitev londonske pogodbe«, zraven pa tudi Reko in Vrhniko. Mačkovška je pri tem zaskrbelo zlasti sprememba stališč francoskega časopisja. Tudi Jugoslovanom tradicionalno naklonjeni *Journal des débats* je ostal zadržan, čeprav je še nekaj dni prej njegov zunanjepolitični ekspert Auguste Gauvain Italijane »okrcal, češ, da zahtevajo kot 'terre irredente' celo take pokrajine kjer ni 1/10 Lahov in odklanjajo arbitražo.«⁸¹

Dolgo časa so Jugoslovani lahko svoje upe gradili na Wilsonovih stališčih, da ZDA ne bodo priznale *Londonskega pakta*, vsaj ne v celoti. Še 1. aprila je tako Mačkovšek v pismu soprogi napisal: »Da so Amerikanci Lahom nasproti glede Dalmacije in Reke, veš najboljše že iz časopisov. Trst in Istra (vsaj zapadna) so tudi po njihovem mnenju že ital[i]janske. Nekateri nam prisojajo zgornjo Soško dolino (severno od Tolmina). Lah pa se kažejo nepopustljive. Pred 2 dnevi so lire precej padle, danes se že boljšajo. Škoda. V Italiji se menda pripravlja prekucija, ali vsaj govori se tako. Dosti za enkrat na to ne dam, ker Lah dosti govori, napravi pa bolj malo.«⁸²

⁷⁹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

⁸⁰ NUK, OJM, pismo Mete Janku Mačkovšku, 30. 1. 1919.

⁸¹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 14. 3. 1919.

⁸² NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 1. 4. 1919.

Podobno kot njegovi slovenski kolegi je tudi Mačkovšek opažal, da jo bodo Hrvati pri omejevanju italijanskih ambicij bolje odnesli. 11. aprila je soprogi v pismu zaupal svoja predvidevanja: »Imam ta utis, da Dalmacija ni več posebno hudo vprašanje. Poročilo, ki ga je poslal iz Reke neki ameriški admiral, je za nas zelo ugodno. Sploh so pa o naših etnografskih razmerah na Primorskem in Dalmaciji že vsi zelo dobro informirani. Kar bodo napravili, ne bode več nepoznanje razmer, ampak popuščanje Italjanom. In to na naš račun. In to za to, ker ima Italija večjo moč, kakor mi.« Po Mačkovškovem mnenju naj bi bili predstavniki velesil med sabo skregani, Jugoslovani pa da lahko glede jadranskega vprašanja računajo na Wilsonovo podporo, čeprav je tudi slednji Italijanom popuščal: »Wilson pravi, da ne odstopi od svojih principov, misli pa le Reko in Dalmacijo. – Lahki so k svojim revendikacijam priložili karto, kjer je sicer Vrhnika izpuščena, zahtevane pa Rateče, ves Bohinj, Cirknica in Lož.« Mačkovšek je še vedno menil, da je najboljšje jamstvo za zunanjepolitični uspeh notranjepolitična konsolidacija nove države, pri čemer ga je skrbelo stanje na Hrvaškem, kjer je bil v vzponu republikanski tribun Stjepan Radić. Po Mačkovškovem mnenju je bil recept za jugoslovanski uspeh jasen: »Iz tega izhaja vse, kar moramo napraviti: notranjo konsolidacijo in s tem že močno silo. Da bi le Hrvati res kaj pametnega delali.«⁸³

Po znameniti Wilsonovi izjavi italijanskemu narodu 24. aprila, ki je poskušala pridobiti Italijane za kompromisno rešitev, so bili slovenski člani jugoslovanske delegacije bolj razočarani od hrvaških kolegov, saj so menili, da sta s tem Trst in Primorska za Kraljevino SHS izgubljeni. Žolger je zato zahteval, da bi poslal osebno pismo Wilsonu in ga opozoril na krivice, prizadete primorskim Slovincem. Toda na seji delegacije je bil preglasovan, ker Trumbić ni želel z domnevno preveč ambicioznimi slovenskimi zahtevami ogroziti Reke in Dalmacije. Žolger je sicer bil takrat v sporu s Trumbićem tudi zaradi njegove izjave za italijanski časopis *Tribuna*, češ da bi morali Trst in zahodna Istra pripasti Italiji, ki je dalmatinski kolega kljub pozivom ni želel demantirati.⁸⁴

Slovenskega položaja na konferenci pa ni oteževalo zgolj razhajanje s hrvaškimi kolegi. Vse bolj je namreč kazalo, da se plebiscitu na Koroškem ne bo mogoče izogniti, saj je pri njegovem razpisu vztrajal osebno Wilson.

NEIZOGIBNOST KOROŠKEGA PLEBISCITA

19. maja 1919 je Mačkovšek v pismu ženi takole povzel aktualno stanje glede jugoslovanskih zahtev: »Na Koroškem izgubimo Ziljsko dolino, Beljak in

⁸³ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 11. 4. 1919.

⁸⁴ Lipušček, *Sacro egoismo*, str. 383–384.

Celovec z gosposvetskim poljem; meja bi šla mimo blaškega jezera do Drave, Vrbsko jezero, Jezernica, Glina do izliva v Krko; Krka navzgor do Sv. Janeza na Mostiču; od tu naprej stara predlagana meja. Na Štajerskem se nekoliko krha okoli Marenberga. Radgono menda dobimo. Tudi Maribor seveda in brez plebiscita. Prekmurje je danes izgubljeno, jutri zopet dobljeno. V Baranji ne dobimo niti ene vasi; tudi v Banatu so nas na novo obsekali; imamo dosedaj Veršec in Veliko Kikindo; dobimo pa zato Strumico v Macedoniji in korekturo pri Caribrodu. Včeraj so bili naši pri Clemenceau-ju in gredo danes zopet tja. Od vzpeha si dosti ne obetam ampak ne radi Clemenceau-ja.«⁸⁵

Ključna točka prizadevanj slovenskih udeležencev konference je bilo koroško vprašanje. Ker je vse kazalo, da bodo tako glede Primorske kot Koroške velesile odločile v nasprotju z jugoslovanskimi zahtevami, sta Žolger in Rybář ponudila svoj odstop. Po Mačkovškovem pričevanju je bil povod eden od člankov v *Journal de Genève*, zaradi katerega »je nastal ogenj v strehi«. Žolgerja so menda zmotila namigovanja o spreminjanju Trumbičevih stališč, a naj bi ga pri tem vodil po Mačkovškovem mnenju še drug namen: »Najbrže je hotel uporabiti to priliko, da se izvije od podpisovanja mirovne pogodbe. Kazalo je že takrat tako, da napram Italijanom ne bomo vzpeli. Na severu smo seveda še vedno pričakovali ugodnega obrata.« Rybář in Žolger sta sklicala sestanek Slovencev in Istranov, na katerem se je na koncu glasovalo, ali naj sploh še ostaneta slovenska delegata v Parizu. A da odpotujeta oziroma odložita svoj mandat, sta glasovala zgolj dva: poleg Mačkovška še Leonid Pitamic, sicer še eden od pravnikov, ki so delali z Žolgerjem že v bivši avstrijski administraciji. Glasovanja sta se vzdržala Čok in Marušič, dvajseterica drugih udeležencev sestanka pa je glasovala proti.⁸⁶

Še večji šok pa je med Slovenci v Parizu povzročila vest, da je bila sprejeta odločitev o koroškem plebiscitu. 27. maja je namreč Wilson v svojem eksponatu utemeljeval gospodarsko celovitost Celovške kotline, ki se zato ne sme deliti, ampak se mora o njej odločiti s plebiscitom.⁸⁷ Po Mačkovškovem pričevanju so Jugoslovani za omenjeno odločitev izvedeli iz časopisov: »Ko se je za ta predlog izvedelo, je delegacija zahtevala avdijenco pri Clemenceauju. Bili so povabljeni. Razdelili so si vloge. Najprvo bi imela priti na vrsto Koroška, nato Štajerska in Prekmurje. Ako bi ostalo kaj časa, bi se govorilo po vrsti o Baranji, Bački in Banatu. In koncem vsega morebiti o bulgarski meji. Pri tej priliki je napravil Pašič packarijo. Pričel je kot prvi govoriti o – bulgarski meji. Na vsak način izdajstvo. O drugem se sploh govoriti ni moglo, ker je postal Clemenceau nestrpen. Rekel jim je le, naj se obrnejo na Tardieu-ja, ako imajo

⁸⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 19. 5. 1919.

⁸⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 1. 6. 1919.

⁸⁷ Grafenauer, *Slovenska Koroška*, str. 343.

kakšne želje. Navzoči so bili Pašić, Vesnić, Trumbić in Žolger.«⁸⁸ O omenjeni avdienci je v svojih spomilih pisal tudi Smodlaka, ki je pomiloval zlasti nesrečnega Žolgerja, ker je v ključnem trenutku ostal brez možnosti zagovora slovenskih stališč glede Koroške.⁸⁹

Kot izhaja iz Mačkovškovega dnevnika, je med Slovenci završalo: »Ko smo po ovinkih zaznali za škandal, je bilo razburjenje silno; Pašić je pa na 4 dni obolel. Kaj sta napravila Žolger in Rybař, se ni zvedelo. Pravijo, da nič, ker je bil tiste dni Pašić bolan.« So pa jugoslovanski delegati nato vendarle dobili možnost popravnega izpita pred teritorialno komisijo. Pri Koroški so se zavzeli za »zeleno črto«, kot si jo je zamislil Rybař. Ozemlje južno od nje bi dobila Kraljevina SHS brez plebiscita. Mačkovšek je v zvezi s tem v dnevnik zapisal: »Ta črta gre od Karavank zapadno ob blaškem jezeru do Donave, nato Drava, sredina Vrbskega jezera, Jezernica, Glina, Krka navzgor do stare zahtevane meje. Tardieu je obljubil, da se bodo želje upoštevale. 'Temps' je prinesel drugi dan vest, kjer pravi, da se je zgodila Slovincem krivica, ki se bode popravila.«⁹⁰ Toda ta zahteva ni dobila podpore velesil, jugoslovanski delegaciji je uspelo zgolj preložiti odločitev in doseči 2. junija 1919 skoraj dobesedno pet pred dvanajsto izvzetje vprašanja koroškega plebiscita ob izročitvi mirovnih pogojev Avstrijcem na ceremoniji v St. Germainu. Mačkovšek je ugotavljal: »Druzega si ne morem misliti, kot da jih je oplašila naša ofenziva; videli so, da nam je Koroška res na srcu. Najznačilnejši je pa fakt, da smo dobili mi iste pogoje šele 29 ur pozneje, namreč 3/6 ob 5h pop[oldan]. In še to tako, da jih je šel Vošnjak iskati. Dobili smo jih v francoskem, angleškem in laškem jeziku.«⁹¹

Zaskrbljenost v slovenskem političnem vrhu je naraščala. Svoj prihod v Pariz je zato najavila posebna deputacija pod vodstvom predsednika Deželne vlade za Slovenijo Janka Brejca in škofa Antona Bonaventure Jegliča. Glavni cilj odposlanstva je bila avdienca pri Wilsonu, ki jo je s pomočjo svojih kontaktov pri Američanih urejal Švegel.⁹² Toda večina delegacije se je takšni intervenciji uprla, medtem ko je Mačkovšek prihod ljubljanskih politikov podprl, kar izhaja iz enega od njegovih dnevniških zapisov: »Z Rybařem sva se podrapala, ko je zvedel, da pride sem ljubljanska deputacija. Počel je vsega vruga, da je to nezaupnica i. t. d., da s tem žalimo Srbe itd. – Ehrlich je bil dan preje ves navdušen za to, mu je tudi pritrjeval. Bil sem sam za to, vsi so

⁸⁸ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 1. 6. 1919.

⁸⁹ Smodlaka, *Zapisci*, str. 114.

⁹⁰ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 1. 6. 1919.

⁹¹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 5. 6. 1919.

⁹² Podrobno o obisku ljubljanske deputacije Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*, str. 136–144.

potegnili z Rybařem. Danes pa na tihem boga hvali, da so škof, Brejc, Triller, Ravnihar, Prepeluh, Golouh tukaj.«⁹³

Ljubljanska deputacija je 1. junija 1919 zvečer obiskala francoskega armadnega poveljnika Ferdinanda Focha. Mačkovšek je vsebino pogovora zabeležil v dnevnik: »Govorilo se je seveda o Koroški. Škof je potom Ehrlicha izražal upravičeno bojazen, da bo šla meja Avstrije po Kravankah, nakar je Foch rekel, da nikoli. Mi moramo poslati seveda tja svoje agitatorje. 'Kje so pa že Srbi. Srbi bodo že napravili.' Samo to je treba paziti, da se Lahov ne vznemiri, ako se pride do železnice Dunaj – Trbiž. Na pripomnjo, da lahko konferenca ukaže evakuacijo, je Foch odgovoril: 'Kdo Vas pa more vreči ven, ako sami ne greste.'« Wilsonu je bil predlog glede »zelene črte« za Koroško odposlan 2. junija, Vesnić pa je dobil nehvaležno nalogo, da ga 4. junija zagovarja pred svetom četverice. Njegov zagovor je trajal poldrugo uro, zunaj pa ga je za vsak primer čakal Žolger. Vesnić je menda prišel ven »precej izmučen«. Tudi avdienza pri ameriškem predsedniku 5. junija je bila neuspešna. Wilson je vztrajal pri plebiscitu, Mačkovšek pa je dan kasneje zapisal: »Obstajal je [Wilson] pri tem, da se vpraša ljudstvo. Brejc je spravil Mežiško dolino na tapet in je Wilson odgovoril, da se da napraviti, da pride k ozemlju A. O karti je rekel, da mu je najbolj znana izmed vseh. (1910 in 1870 po shematizmih). Priznal je pa, da naj se vrši odločevanje po conah (A, B).«⁹⁴

Ko je bilo že jasno, da Jugoslovanom za pariško pogajalsko mizo slabo kaže, se je aktivirala jugoslovanska vojska in 6. junija vkorakala v Celovec in na Gosposvetsko polje. Mačkovšku je bilo to všeč, Rybař pa je ob prvih novicah menda »zopet mahal z rokami«, saj se mu trenutek ni zdel pravi: »Ma, ravno sedaj so začeli to ofenzivo, ko mi tukaj pridigamo kako smo miroljubni (Wilsonu namreč).« Ofenziva se je začela v veliki tajnosti, zanjo pa niso vedeli niti vsi člani ljubljanske deputacije. Ko je ta prestopila mejo, je tajnik v predsedstvu ljubljanske vlade Andrej Druškovič rekel: »No sedaj Vam pa lahko povem, ko smo preko meje, da se bo ofenziva vsak čas pričela.« Ofenziva je bila uspešna, zato je celo Rybař »ob novici, da so naši v Celovcu, jamral, zakaj se to ni vsaj pred enim mesecem zgodilo«. Spet pa je prišlo do izraza njegovo slabo mnenje o Žerjavu, ki je v Brejčevi odsotnosti vodil vladne posle v Ljubljani: »No, sedaj se bo pa Žerjal lahko dal kronati za slovenskega kralja na Gosposvetskem polju.« Rybař je Brejcu tudi priznal, da je avtor »zelene črte«, češ da ni želel, da bi se krivdo zanjo naprtilo komu drugemu. Potožil se je, »da se mora braniti proti očitku, da je pesimist; on da je le realist«. Mačkovšek je to priznanje komentiral z besedami: »Oboje je krivo, Rybař je defaitist.«⁹⁵

⁹³ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 5. 6. 1919.

⁹⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 6. 6. 1919.

⁹⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 8. 6. 1919.

Toda jugoslovanska predstava moči velesil ni navdušila. Vošnjak je 10. junija Mačkovška in kolege obvestil, da je delegacija dan prej dobila od konference prepis telegrama, ki se je poslal vladi v Beograd: »V njem pravijo, da nima jugoslovanska vojska nikake pravice zasesti kraje ki ležijo preko demarkacijske črte in še celo Celovec (čeprav sta do sedaj prišla v mesto le 2 jugoslovanska častnika, kot pravi ta brzojavka).«⁹⁶ Slabo novico, da bo verjetno treba »Koroško evakuirati«, je Mačkovšku in kolegom prvi prinesel Rybář. Posredoval mu jo je Foch.⁹⁷ Torej isti Foch, ki je še teden dni nazaj zatrjeval, da Jugoslovanom zasedenega ozemlja nihče ne more odvzeti. Ob novici, da naj bi po sklepu sveta četverice do izvedbe plebiscita za cono A skrbela »avtonomna uprava«, je Mačkovšek v dnevnik zapisal: »Hudič jih vzemi. Rad bi vedel, kaj si osli predstavljajo pod avtonomno upravo.«⁹⁸

Predvsem pa je šla Mačkovšku vedno bolj na živce Rybářeva fatalistična drža. Mačkovška je motilo zlasti njegovo obžalovanje propada habsburške monarhije. Sumljivo se mu je zdelo, na primer, Rybářevo zgražanje nad češkimi načrti o koridorju, ki naj bi prek slovenskega ozemlja segel do Jadranskega morja: »Češki načrt je bil ta, da pridejo do morja; in sicer bi prišli Slovenci pod Češko v svojo avtonomno upravo. Čehi bi pa imeli koridor in južno železnico.« Rybář se je skliceval tudi na Vošnjaka, češ, da je bila to Masarykova ideja, ki jo ni v Ameriki niti skrival. Rybář se je seveda silno škandaliziral nad Čehi. Ravno zato se mi čudno zdi, da tolikokrat joče za Avstrijo.« Mačkovšek si je v dnevnik zabeležil tudi Rybářev govor 13. maja na sedežu delegacije v *Hotel Beau Site*, ko je slednji »tarnal in krivil Ljubljancane ter 'otroke', da so oni s svojo politiko vse zakrivali«. Rybář je očital mlajšim kolegom politično neizkušenost: »Tako je, če vzamejo otroci politiko v roke.« Verjetno pa je marsikoga zbudel tudi z besedami: »Pa so hoteli ujedinjenje, no in sedaj ga imajo.« Je pa znal Rybář svoje izjave tudi prilagajati. Mačkovšek je omenil v dnevniku ameriško večerjo 15. maja v čast Meštrovicu. Ob tej priložnosti »je spustil hud protiavstrijski govor«, da sta se Mačkovšek in Čok ves čas muzala: »Rekel je, da nam je Meštrovič že pred veliko vojno kazal pot, ko ni hotel razstaviti v avstrijskem in ogrskem paviljonu (rimska razstava), temveč v onem Kraljevine Srbije.« Nekaj dni pred prihodom ljubljanske deputacije je Rybář najprej spet »robantil in prelival solze za staro bivšo domovino«. Toda na večerji v klubu 'Presse étrangère' v čast ljubljanski deputaciji in Jegliču je spet obrnil ploščo in imel »zopet ogaben govor«. Mačkovšek je bil ogorčen: »Njegovega obnašanja ne razumem. To je histerija. – Iz bolhe napravi slona pri vsakem neuspehu in

⁹⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 10. 6. 1919.

⁹⁷ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 12. 6. 1919.

⁹⁸ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 9. 6. 1919.

s frazami 'ma vsaj sem že davno rekel' in 'ma saj je vse prepozno' [,] 'ma vsaj je vse izgubljeno' ubija vsako delo in prožnost.«⁹⁹

Sodb o slovenskih medstrankarskih razmerjih v Mačkovškovem dnevniku ni najti, je pa med vrsticami mogoče razbrati, da je bil politično blizu liberalnima prvakoma Žerjavu in Kramerju. V njegovi ostalini je mogoče najti tudi pismo voditelja katoliških narodnjakov Antona Korošca, ki pa ne presega zgolj vljudnostne forme zahvale za poslano kartografsko gradivo.¹⁰⁰ Je pa bil Mačkovšek kritičen do domnevne Jegličeve pasivnosti v boju za meje: »Škof bi moral iti v London. Tanović je že vse organiziral, londonsko časopisje je prinašalo notice in članke, da pride. – Pa se je odpeljal birmati. Danes je prišla že 3. brzojavka iz Londona, zakaj ne pride, ko je vse pripravljeno.«¹⁰¹

Da je postal položaj še bolj kompliciran, pa so Italijani ponovno dali na mizo tudi vprašanje pripadnosti »jeseniškega trikotnika«. Mačkovšek je 14. junija v dnevnik zapisal: »Glede Gorenjske Lahi še vedno niso opustili vseh misli. Služi jim pa zahteva po železnici Bohinj – Jesenice bolj taktičnim potrebam. Tako so n. pr. na amerikansko ugovarjanje, kako morejo zahtevati tako čisto slovensko pokrajino, odgovorili, da se da napraviti morebiti kakšna zamenjava; tako je jeden hotel Baku, drugi del centralne Afrike i. t. d. – Značilno in smešno je to, da jim celo za kraje, ki jih v revindikacijah njihovih ni, ententa ponuja odškodnino drugje.«¹⁰²

Začuda pa je bil Rybář prav v tistih dneh bolj optimističen glede rešitve jadranskega vprašanja. Pri tem ga je navdihovala ameriška podpora.¹⁰³ A kmalu je prav od tam sledil hladen tuš. Wilson je namreč 17. junija Vesniću poslal pismo, ki je imelo po Mačkovškovem spominu približno naslednje sporočilo: »My dear Vesnić, neprijetno sem dirnen jaz in moji tovariši po vesteh, ki sem jih dobil o obnašanju Vaših čet v Albaniji ter o dogodkih na Koroškem in to tembolj, ker obljube Vaše vlade vsej kaj družega pravijo, kot pa dejanja. Upam, da bode ta prijateljski svet zadostoval, da napravite kar je treba, ker bode sicer zavezniki primorani z drugimi sredstvi poseči vmes. Vedeti morate, da zasedba ali nezasedba kake pokrajine prav nič ne učinkuje na končno razsodbo konference.« V delegaciji so nato Vesnića pooblastili, naj odgovori, da so bili Jugoslovani Celovec prisiljeni zasesti.¹⁰⁴ A to je bilo zgolj kupovanje časa, saj so velesile sklenile, da morajo jugoslovanske čete Koroško zapustiti.

Tudi na primorski fronti so prišle iz ameriških krogov slabe vesti. Mačkovšku jih je 20. junija spet prinesel – Rybář: »Wilson je Lahom zopet popustil:

⁹⁹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 10. 6. 1919.

¹⁰⁰ NUK, OJM, Koroščevo pismo Mačkovšku, 4. 8. 1919.

¹⁰¹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 10. 6. 1919.

¹⁰² AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 14. 6. 1919.

¹⁰³ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 16. 6. 1919.

¹⁰⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 18. 6. 1919.

daje jim vse zunanje dalmatinske otoke od Lošinja do Lastova; v kvarnersko državico pa menda tudi Idrijo; da je to Lahom že obljubil. To, pravi danes Rybař, da so včeraj zvedeli. K tej državici bi spadal tudi Krk, Sušak pa ne več.«¹⁰⁵ Wilson je takoj po podpisu *Versajske pogodbe* z Nemčijo 28. junija Pariz zapustil. Jadransko vprašanje je ostalo nerešeno, pobudo pa so prevzeli Francozi.

DOMOTOŽJE IN DOMOLJUBJE

Zaradi Wilsonovega odhoda je po Mačkovškovem pričevanju na konferenci zavladala »stagnacija«. Žolger je 2. julija 1919 Mačkovšku naročil, naj sestavi poročilo o svojem delu.¹⁰⁶ Domotožje je vse bolj prevladovalo nad domoljubnimi dolžnostmi. 9. julija je Mačkovšek zaprosil za nekajdnevni dopust, da obišče domovino.¹⁰⁷ Odobritev je prišla šele čez 10 dni.¹⁰⁸

Toda zapletlo se je glede plačila stroškov. Za prijatelja se je zavzel Čok, ki je poslal pismu vodji komisije za pariško mirovno konferenco v Ljubljani Vodopivcu. Poudaril je, da si Mačkovšek po sedmih mesecih dela vsekakor zasluži oddih: »Med tem časom mu je doma umrla mati, mu je umrl doma svak, se mu je doma rodila hči in se mu je vrnil iz ruskega ujetništva brat, ki ga ni videl 5 let itd.« Poleg tega si je moral urediti službeni status na ljubljanskem magistratu, kjer je bil v službi še vedno zgolj kot praktikant s plačo 125 kron na mesec. Čok je prosil Vodopivca, da bi Mačkovšek odpotoval v domovino formalno kot kurir, s čimer bi mu bili pokriti stroški. To naj bi si zaslužil, »saj je eden najpridnejših in najvestnejših članov naše delegacije.«¹⁰⁹ Naposled je Mačkovšek 4. avgusta izvedel za sklep delegacije, da lahko odide domov: »Žolger se je sicer upiral, pa je le šlo.«¹¹⁰

Zadnje tedne v Parizu se je Mačkovšek nekoliko več ukvarjal predvsem z vprašanjem Prekmurja. Ob prihodu madžarske delegacije v Pariz, ko je prišla sprejet mirovne pogoje, je 8. julija v dnevniku opozoril na tragičen zgodovinski obrat, ki so ga doživeli Madžari: »Potom naše delegacije hočejo zaprositi konferenco, da jih vzprejme in poslušaj. – Čudna so pota. Pred letom je Tisza v Sarajevu govoril, da bode Srbija tako mejcena, da jo bodo Bulgari za zajtrk lahko pojedli.«¹¹¹ V tem smislu je 12. julija nastal tudi naslednji zapis v dnevniku: »Danes se je vršila v ruski cerkvi slovesnost v proslavo kralja Petra,

¹⁰⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 20. 6. 1919.

¹⁰⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 3. 7. 1919.

¹⁰⁷ NUK, OJM, Mačkovškova prošnja na delegacijo Kraljevine SHS, 9. 7. 1919.

¹⁰⁸ NUK, OJM, dopis delegacije Kraljevine SHS Mačkovšku, 19. 7. 1919.

¹⁰⁹ NUK, OJM, Čokovo pismo Vodopivcu, 23. 7. 1919.

¹¹⁰ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 4. 8. 1919.

¹¹¹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 8. 7. 1919.

katere so se udeležili tudi – Madžari. Opazil sem jih tudi na 'kruhu in soli' pri Vesniču na poslanstvu.«¹¹²

Mačkovška je vedno bolj skrbelo dogajanje v domovini, kjer se je prevratna sloga slovenskih strank nezadržno krhala. V začetku julija je prišlo do krize v Deželni vladi za Slovenijo, ki je ponovno obudila predvojna medstrankarska nasprotja.¹¹³ Mačkovšek se je posvetoval s kolegi: »Danes (12/7) smo se menili tudi o novem položaju v domovini; stranke se lepo obkladajo in ne pomislijo, da napram Lahom še ni igra končana, kaj šele dobljena. Neverjetna je ta strast. Posebno sedaj je kočljivo, ko dobimo iz Italije vesti, da se disciplina v armadi silno ruši.« Čok, Marušič in Mačkovšek so na to temo sklicali »sestaneke vseh okupirancev in posebno Slovencev, da eventualno zagrozimo prenapetežem v domovini«.¹¹⁴

Na spore v domovini je Mačkovšek nekoliko pozabil 14. julija, ko je bil v Parizu še posebno svečan dogodek, znameniti *le défilé de la Victoire*. Vojaško parado so si Jugoslovani ogledali s strehe svojega hotela *Beau Site*. Mačkovšek je poln občudovanja zapisal: »Sijajen razgled na arc de Triomphe raz strehe Beau-Sita. Krasno jutro. Opazili smo, da so bili Lahi dosti manje aklamirani kakor drugi. – Najneverjetneje se mi je zdelo to, da so zvečer že kinematografi pozdravljali ves sprevod.«¹¹⁵

Tik preden je zapustil Pariz, je v začetku avgusta Mačkovšek izvedel dve slabi vesti. Prva je bila, da se bodo z Italijani začela dvostranska pogajanja, v katerih pa bodo morali Jugoslovani gotovo še dodatno popuščati.¹¹⁶ Še slabša pa je bila vest, da Avstrijci z italijansko podporo predlagajo plebiscit za Dravsko dolino z Mariborom ter za cmureški in radgonski sodni okraj.¹¹⁷ Prva novica je sicer dobila epilog z *Rapalsko pogodbo*, druga pa se je do konca avgusta spremenila v dobro zlasti po zaslugi Tardieuja in Žolgerja.

Mačkovšek je zapustil Pariz 14. avgusta, v Ljubljano pa prispel dva dni kasneje.¹¹⁸ Prometne povezave so bile sedaj boljše kot ob novoletnem potovanju v Pariz.¹¹⁹ Zadnje naročilo z mirovne konference je kot izvedenec prejel že po vrnitvi. »Stari prijatelj« Rybář ga je zaprosil, naj zariše na 3 izvode zemljevidov vse občinske meje ob Wilsonovi črti, posebno v sodnih okrajih Pazin, Labin,

¹¹² AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 12. 7. 1919.

¹¹³ *Slovenec* je 6. julija 1919 zapisal: »Vlada v Sloveniji je v krizi, koalicija je šla rakom žvižgat.« *Slovenec*, 6. 7. 1919, 2.

¹¹⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 12. 7. 1919.

¹¹⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 14. 7. 1919.

¹¹⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 6. 8. in 7. 8. 1919.

¹¹⁷ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 9. 8. 1919.

¹¹⁸ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 14. 8. in 16. 8. 1919.

¹¹⁹ Mačkovškov kolega Čok je zapustil Pariz konec avgusta, 2. septembra 1919 pa ga je na audienzi sprejel prestolonaslednik Aleksander. *Slovenski narod*, 4. 9. 1919, 4.

Podgrad in Vipava. Tudi to nalogo je Mačkovšek izpolnil v svojem stilu: vestno in učinkovito. 16. junija so bili zemljevidi s kurirjem poslani v Pariz.¹²⁰

Podobno kot pri drugih slovenskih udeležencih je pariška diplomatska izkušnja tudi pri Mačkovšku pustila grenak priokus. Po eni strani so vsaj pri nekaterih eksponentih zmagovalnih velesil uživali določene simpatije, po drugi pa so slednji morali precej popuščati Italijanom. Vendar je Mačkovšek vseeno upal, da vse le še ni izgubljeno. Ali kot je dejal akademikom iz vrst beguncev, ko je 6. marca 1921 nastopil v veliki dvorani ljubljanske univerze: »Primorje je postalo žrtev antantne zmage, kateri moramo pa zopet biti hvaležni za našo osvoboditev. Brez te zmage ne bi bilo Jugoslavije. Vse naše delo mora biti posvečeno našim neodrešenim bratom.«¹²¹

To je bilo tudi Mačkovškovo glavno sporočilo na številnih predavanjih, ko je v naslednjih letih neumorno razlagal položaj slovenske narodnostne manjšine v sosednjih državah. Menil je, da druga svetovna vojna pomeni novo priložnost tudi za uresničitev slovenskih narodnih zahtev. A njenega konca v zloglasnem dachauskem taborišču ni dočakal.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije, AS 1164, škatle 1344, 1346, 1351 in 1360.

Arhiv Republike Slovenije, AS 1660, Osebna zbirka Izidorja Cankarja, fascikel 1.

Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Janka Mačkovška.

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zapuščina Janeza Kalana.

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisni oddelek, Ms 1963, Ostalina Janka Mačkovška.

Osebni arhiv avtorja, korespondenca.

Tiskani viri

Grada o stvaranju jugoslovenske države, I–II. Ur. Dragoslav Janković in Bogdan Krizman, Beograd 1964.

Zapiski sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920. Ur. Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak, Beograd 1960.

¹²⁰ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 11. 9. in 16. 9. 1919.

¹²¹ AS 1164, škatla 1344, Janko Mačkovšek, Predavanje akademikom – beguncem dne 6. marca 1921 v veliki dvorani univerze.

Časopisni viri

Slovenec, 1919.

Slovenski narod, 1919.

Literatura

Bogo Grafenauer, Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919. *Koroški plebiscit. Razprave in članki*. Ur. Janko Pleterški et al. Ljubljana 1970, str. 295–378.

Bojan Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci 1919–1920. *Celjski zbornik 1993*. Celje 1993, str. 163–179.

Gregor Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*. Maribor 2011.

Uroš Lipušček, *Sacro egoismo. Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915*. Ljubljana 2012.

Ivan Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*. Zagreb 1993.

Dušan Nečak, Pisarna za zasedeno ozemlje. *Kronika 20*, 1972, 2, str. 101–106.

Dušan Nečak, O vojni z Italijo (1914–1915). *Kronika 22*, 1974, 2, str. 107–111.

Andrej Rahten, *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)*. Celovec – Ljubljana – Dunaj 2002.

Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje 2016.

Andrej Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio. Poklicne in politične preizkušnje Hansa Schweгла alias Ivana Šveгла*. Celovec – Ljubljana – Dunaj 2018.

Josip Smodlaka, *Zapisi Dra Josipa Smodlaka*. Ur. Marko Kostrenčić, Zagreb 1972.

Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd 2008.

Jera Vodušek Starič, *»Dosje« Mačkovšek*. Ljubljana 1994.

Petra Svolfšak, Čigava ali komu soška fronta. Slovensko-hrvaški stiki med prvo svetovno vojno v luči obrambe slovenske zahodne meje, *Studia Historica Slovenica* 2008, 2–3, str. 357–374.

Ljubinka Trgovčević, Nauka o granicama: Jovan Cvijić na Konferenciji mira u Parizu 1919–1920. *Zbornik Janka Pleterškega*. Ur. Oto Luthar in Jurij Perovšek. Ljubljana 2003, str. 313–318.

Bogumil Vošnjak, *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*. Ljubljana 1928.

IT'S NOT THE TIME TO INDULGE". JANKO MAČKOVŠEK AT THE PARIS PEACE CONFERENCE

Summary

Janko Mačkovšek's (1888–1945) name is not unknown to the Slovene historiography. His political and intelligence activities during World War II have already been researched, but his activities in his younger age have, thus extensive archival materials, not yet been subject of scientific research. His role at the Paris Peace Conference in 1919 deserves a special attention, for he was without a doubt one of the most active Slovene representatives. This is also the topic of the treatise, which coincides with his 130th birthday. The article presents Mačkovšek's activities between January and August 1919, when he was as a statistician and an expert cartographer part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes delegation. He kept a journal while in Paris and he informed his wife, who stayed in Ljubljana, about the events. His records are therefore a valuable source for researching the activities of Slovenes at the Paris Peace Conference. He was considered one of the most decisive supporters of the Slovene national demands in the border delimitation in Carinthia and Styria and this caused some disagreements with his colleagues, who supported a more compromised politics. Politically speaking he was closer to the liberal party, but in the times of the diplomatic border dispute, he also spoke in favour of unified Slovene politics.

„ES IST JETZT KEINE ZEIT, NACHZUGEBEN“. JANKO MAČKOVŠEK AN DER PARISER FRIEDENSKONFERENZ

Zusammenfassung

Janko Mačkovšek (1888–1945) ist kein unbekannter Name der slowenischen Historiografie. Seine politischen und geheimdienstlichen Aktivitäten während des Zweiten Weltkrieges wurden schon recherchiert, seine Tätigkeit in jüngeren Jahren ist bisher unerforscht, obwohl er umfangreiche Archivmaterialien hinterließ. In erster Linie verdient seine Rolle an der Pariser Friedenskonferenz im Jahr 1919, wo er ohne Zweifel einer der aktivsten slowenischer Teilnehmer war, besondere Aufmerksamkeit. Das ist auch das Thema dieser Abhandlung, die zeitlich mit seinem 130. Geburtstag zusammenfällt. Der Artikel stellt Mačkovšeks Aktivitäten zwischen Januar und August 1919 vor, als er als Statistiker und Expert-Kartograf Mitglied der Delegation des Königreichs von Serben, Kroaten und Slowenen tätig war. In Paris schrieb er ein Tagebuch und gleichzeitig berichtete er seiner Frau, die in Ljubljana/Laibach blieb, über die Geschehnisse in Paris. Deswegen sind seine Notizen eine wichtige Quelle für die Erforschung von Tätigkeit der Slowenen an der Friedenskonferenz. Mačkovšek gilt als einer der entschlossensten Befürworter des slowenischen nationalen Verlangens bei der Grenzsetzung in Kärnten und in der Steiermark, wobei es ab und zu zu Auseinandersetzungen mit seinen Kollegen kam, die eine kompromissvolle Politik unterstützten. Politisch gesehen war er den Führern der liberalen Partei näher, gleichzeitig unterstützte er aber das gemeinsame Auftreten der slowenischen Politik in dem diplomatischen Kampf um die Grenzen.